

*Anys 40. Camp del Patronat. Al centre, el rector Mariano Peris Sabater. Possible trobada dels Illisos (Sant Lluís Gonçaga).
Arxiu Pedro Cortés*

HISTÒRIA

Caminos con historia de Bocairent: “El camí del barranc de la Fos”

En esta ocasión voy a hablar y detallar un camino que en su día tuvo una gran importancia para la historia y la economía de Bocairent. Me estoy refiriendo al conocido como “El camí del Barranc”. Este camino (que yo he recorrido muchas veces con mi padre, acompañándole a pescar al “barranc de la

Fos”) desde mi infancia ha llamado mi atención por sus características. Los que lo conocemos sabemos que una gran parte de dicho camino está cortado en la roca. En él se han construido escalones, cortes impresionantes que hace que caminar por él sea especial. Esto por destacar lo más llamativo.

Detalle del camino del barranco, “Les Escaletes de Cansalá” (2). 02.03.1974

Dos jóvenes sentados en “Les Escaletes de Cansalá” (2) en 1969.

También es impresionante ver desde este camino el llamativo Barranco de la Fos, así como la boca de la “Cova la Guerra”, yacimiento arqueológico. Desde la conocida como “la Tanca del Bou” (3) se puede ver la boca de entrada a la cueva (esta montaña, por su forma, se conoce como “La capa del Torero”).

Describiendo con más detalle este camino, empezaré por detallar la conocida como la “Escaleta de Cansalá” (2) (también se conoce como la Escalinata del camino del Barranco de Lluna). Puede verse en el dibujo realizado por Manuel Albuixech Molina. Más detalles en las fotos adjuntas. En el plano hay marcados 125 escalones.

Una Fuera en el Barranc

Un riuet de bressol al Collao
desaiguava camí de la vall
un cabal apelat el Clariano
que semblava només un regall
sense trabes mesclat en bromera
des del brot fins al toll dels setrills
d'on la corrent a so de gotera
l'arrastrava al barranc dels molins
per un llit esvarós com de barbre
tenyit de mora dels albarzers
baix un bosc en matoll de baladre
amerant de rosa el donçainer
i la llupia rugosa sentada
en forma de cantal en la Fos
on del pou beia una glopada
per a poder seguir aigualós
arrastrant als tolls sembrats de bova
flors d'herbassana i garbes de juncs,
rebot del peix que sura i s'afona
en volantins de lluita pels cucs,
aigua brava en menudes cascades
calmosa després en els estays
trencats en cercles per les granotes
que boten fugint dels alacràns.
Quan tots els treballs eren a braços
com filar llana, secar al sol,
ordir les troques, teixir a tacos,
i la llum torçada de cresol
era el riu una font d'energia
que moia molins i batàns
empresonat de nit i de dia
en les seques al sol dels barrancs
i una recua de mules solcava
per les serres els treballs trenats
ab la furia que el riu impulsava
en les nories de caixons mullats
fins la vinguda del nou voltage
que genera ritme mes actiu
deixant inútil tot l'engranage
de les carraques que mou el riu.

En eixe barranc quasi salvatge
lliure de indústries i traficàns,
en la belleza d'aquell parage
es gojaven les fueres abans,
després d'oïda la missa d'alba
ara l'eixida cap als corràls
prenent la senda de la calçada
en pedra viva dels anys romàns
i seguint camí de ferradura
per l'escaleta de Cansalá
ple de cudols que alçaven figura
baixava la colla derringlá
els peus i els muscles una ruïna
de portar al coll tot l'amanit
menjar i beure i arreus de cuina
posat per feixos de part de nit,
en un sac el meló i el caldero,
en atre la marraixa de vi,
una manta gayato i sombrero
i cistelles en tot el botí
cap al barranc en flors de baladre
que de mirar-les fan somiar,
als tolls en el riu d'aigües gelades
que sols roçar-les fan arisar,
al jaç de fenús baix la noguera
en la catifa de color vert
sense cadires, sense nevera,
tot damunt l'herba i a cel obert
unes olives per obrir boca
al gall en bota de caldo sec
les llesques dures del pa de coca
damunt del yute que era tapet,
tonyina sorra melosa d'oli,
bajoques verdes en espencat,
sebetes coentes com un dimoni
i ou en tomaca per almorzar.
Ja no queda res d'aquelles cares,
el pou en la Fos només te fanc,
no estan els molins de indústries mares
ni aquelles fueres en el barranc.

José M^o Llobregat Belda

"Escaleta de Cansalá" (escalinata) (2) el 20-10-1996.
La hizo en su día Quico Cansalá, pedrapiquer.

Dos detalles del camino. Arriba, el camino principal y un atajo a la izquierda. Destacar los cortes en la roca en ambas fotos, así como las huellas dejadas por los animales de carga durante varios siglos. Octubre de 1996.

En la foto superior, los escalones a la izquierda son un atajo = travessa. 1996 (después del incendio).

ESCALINATA DEL CAMÍ
DEL BARRANC DE LLUNA
O DE LA FOS (Bocairent)

Dibujo Manuel Albuixec
25.08.2004

Detalle de la "Travessa", en el camino al barranco, el día 21-05-2017. Un gran trabajo hecho en la piedra. ¿Quién fue el autor o autores de este camino?

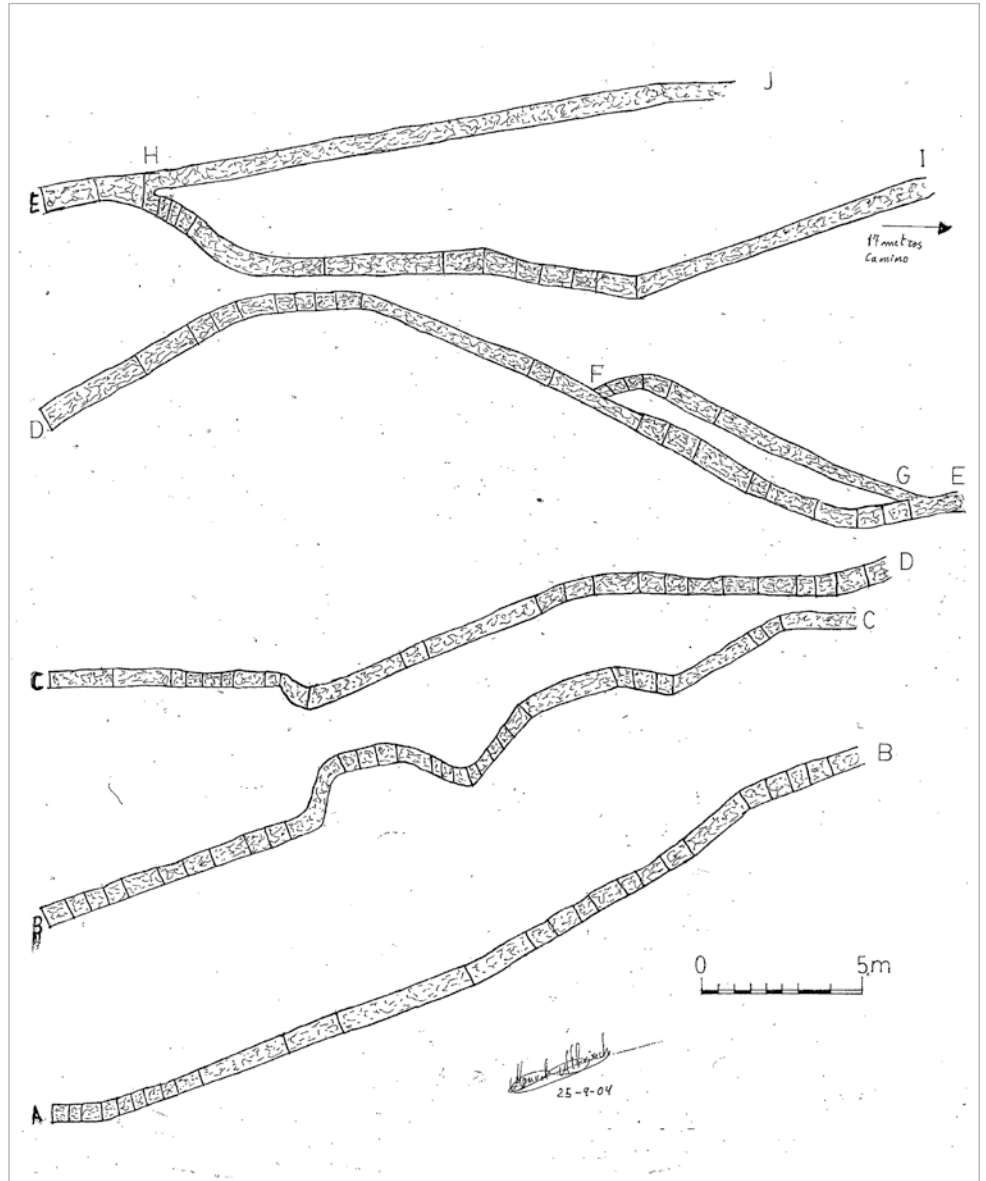

Foto parecida a la del año 1996, pero ya con otro color en la montaña. El 21-05-2017.

Camino del barranco de la Fos (4). 25-12-74

Bocairent, otro detalle del camino dirección al barranco de la Fos. El 21-05-2017.

Dos detalles del camino al llegar a la "Tanca del Bou" (3). El día 21-05-2017.

Y después de pasar la misma, a contraluz. 25-12-1974.

Al llegar a la "Tanca del Bou" (3) el corte en el camino se ha hecho en las dos partes. En el suelo se aprecian los hoyos hechos por los animales de carga.

El Barranco de la Fos (4) por la mañana. Al fondo el Santo Cristo. 16-01-2011.

El Barranco de la Fos por la zona del "Cantal" de la Fos (). Río Clariano. 02-03-2008.*

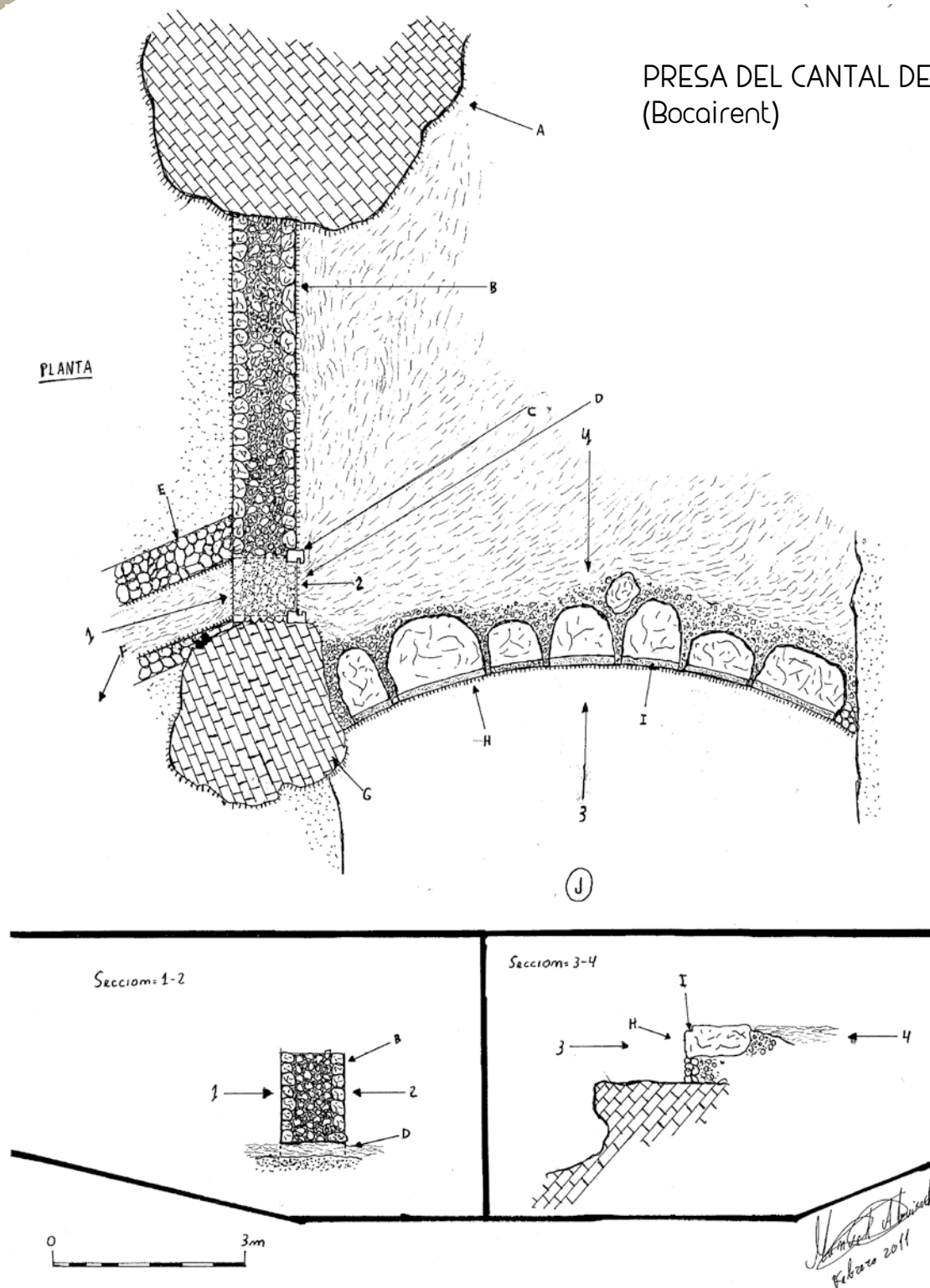
Nacimiento del Cantal de la Fos. El día 25-08-1976. (Antes de llegar a la presa siguiendo el río).

El Cantal de la Fos

Planteándose el eterno interrogante de nacimiento o surgir de aguas filtradas, la boca del mítico Cantal de la Fos, a pesar de perforaciones y sondeos, sigue manando agua para aquellos "assuts" que, en su día movieron ruedas y batanes de la Industria Textil.

(*) Cantal, -ls, s. m. Guijarro, cantal. Pág. 150 Diccionario Valenciano Castellano. R.A.C.V.

PRESA DEL CANTAL DE LA FOS
(Bocairent)

DESCRIPCIÓN DE LA PRESA

Esta presa es la que abastecía de agua al molino de Luna

En la actualidad a pesar del abandono al que está sometida, se conserva en buen estado.

- (A) Roca de gran tamaño conocida popularmente con el nombre del Cantal de la Fos
Según la leyenda esta piedra cayó desde lo alto de la montaña hasta el lecho del barranco y tal fue el impacto de esta roca en el suelo que abrió una brecha en el suelo por donde manaba un considerable manantial de agua.
- (B) Desde la roca del Cantal de la Fos hasta una segunda roca de menor dimensión, se realizó la construcción de una pared de piedra y mortero con la función de encauzar el agua hacia la presa.
- (C) Conjunto de un par de piedras de sillar donde se hallaba la compuerta de entrada de agua a la acequia que conducía el agua hasta el molino.
- (D) Entrada de agua hacia la acequia.
- (E) Pared de piedra y mortero de la acequia.
- (F) Dirección de la acequia hasta el molino de Luna. El trazado de esta acequia está construido de piedra y mortero pero también hay zonas que están excavadas en la roca.
- (G) Roca donde está construida la presa
- (H) El borde de la presa fue construido de losas de gran tamaño, estas losas descansan sobre una pared de piedra y mortero.
- (I) En el borde de estas grandes losas se labró sobre la piedra un pequeño desnivel en forma de escalón, desconociendo hasta la fecha su función y utilidad.

Fotos cedidas por Rafa Jordá

Al llegar a este punto del barranco de la Fos (4) tengo que hacer un comentario que considero de interés para todos aquellos que lo desconozcan. En el mes de noviembre del año 2022, después de un arduo trabajo de un grupo de personas, entre las que me incluyo, y la aprobación por parte de los Ayuntamientos de Bocairent y Ontinyent, se inauguró la llamada “Ruta dels Molins”. Esta ruta transcurre por el “Barranc de la Fos” (4) por Bocairent, y por el “Barranc dels Tarongers” en Ontinyent. Se puede hacer en ambas direcciones, Bocairent-Ontinyent y viceversa.

Desde Bocairent podemos empezar el citado “Cantal de la Fos”/“Molí de Lluna” (en este tramo del camino, después de pasar el citado “Molí de Lluna” hay un derrumbe en el camino que puede ser peligroso; fue debido a las DANAS). Por seguridad tendría que arreglarse.

La ruta está muy bien marcada con paneles de gran tamaño y en valenciano, español y en inglés.

Panel en la Tanca del Bou. Al fondo a la derecha, la Montaña conocida como la “Capa del Torero”

Una muestra más de los excelentes paneles que nos encontramos en esta ruta en la que he colaborado.

Detalle de la puerta principal del "Molí de Lluna". A la derecha el horno sobresale de la pared. En la puerta el número 46. El 01-08-1975.

Panorámica del "Molí de Lluna" en el Barranco de la Fos (4) (el primero por esta zona). El día 13-11-1994.

Ontinyent, agosto del 2023

Rafael Doménech Domínguez. Fotos del autor Manuel Albuixech Molina. Planos-dibujos

BIBLIOGRAFÍA

- (1) Bocarent 1999. M-C. Una fuera en el barranc. Llobregat Belda José M.º Datos reducidos
- (2) "Escalaleta de Cansalá". (Escalinata). Su autor fue el *pedrapiquer* al que se conocía como Quico Cansalá. Como su oficio indica, era un experto trabajando la piedra.
- (3) Bou, - us, s m. Buey, toro. Página 14, Dic. V-C. R.A.C.V.
- (4) Fos. Aclaración según el diccionario Griego y su correspondiente versión en Valenciano:

Fos << Luz, esp. Solar o del día; figurativo: luz de la vida, ver la luz del sol. O vivir, estar vivo, dejar la luz del Sol, morir, volver del infierno; presentarse en público; presentarse a la luz del día; luz de un astro; luz de la lámpara / de antorcha; luz / brillo de los ojos; resplandor de la mirada, los ojos; fig.: gozo, alegría; causa de felicidad, dicha; en apóstrofe: "Ilegaste, oh Telémaco, dulce luz de mis ojos, alegría de mi vida; salvación, victoria", llevar la salvación a las naves; luz de la inteligencia, ilustración de la mente, verdad cristiana, doctrina evangélica, maestro de la verdad; alma ilustrada por la fe; luz sobrenatural, Dios.>>

Diccionario Manual VOX, Griego-Español. Autor: José M.Pabón S. de Urbina. Año: 1967. Págs.: 617 y 629.

FOS << Entre les moltes formes d'anomenar un pas estret i profund entre dos relleus, Moreu-Rey cataloga La Fos. Riu de la Fos que seria el Clariano entre el Cantal de la Fos i el Barranc dels Tarongers. Cantal de la Fos és un enorme cudol situat al mig del riu, a l'altura de la baseta del Santo Cristo, baix de la Tanca el Bou i prop del Molí de Lluna.

UN HOME, UN POBLE: José Puig Beneito

Carrer José Puig

Dipòsit aigua

Si fem la vista arrere, comprovarem que fa 100 anys la filà d'Estudiants va tindre un capità, que si per aquella època ja era un membre destacat de la societat bocairentina, en els anys posteriors va deixar la seua empremta, que aplega fins els nostres dies. Però li hem fet justícia els bocairentins, més enllà de dedicar-li un carrer?

Quan venen les visites escolars a la biblioteca, els alumnes de 3r cicle de primària baixen a l'arxiu per mostrar-los documentació històrica. L'any passat els vaig ensenyar, entre altres, un plànol de 1925, recentment restaurat, que representa els carrers pels quals es va fer la canalització de l'aigua a les cases. En finalitzar la visita els vaig dir que tornant al col·legi es fixaren en un edifici proper, amb una porta de fusta molt deteriorada, damunt d'ella una làpida que conté una inscripció quasi il·legible, coronada per una finestra rodona, envoltada per una data: 1925. Eixa construcció és l'antic dipòsit d'aigua que abastia al poble¹.

No li prestem atenció, és més, les noves generacions desconeixen que és el vell dipòsit que va fer possible que la majoria dels carrers del poble tingueren aigua potable. Connectar-se qualsevol casa a eixa xarxa de canonades ja era possible si podies pagar la despesa. El projecte va ser un encabotament de l'alcalde i de la corporació de 1924, en la seua creuada per millorar la vida dels habitants de Bocairent.

Parlem de José Puig Beneito, membre de la filà d'Estudiants, comerciant i alcalde de Bocairent entre 1924-1927. Molts dels habitants actuals del poble tan

Finestra datació

Làpida dipòsit

sols el coneixen perquè el carrer on s'ubica el col·legi públic Lluís Vives s'anomena així. Per tant, caldria fer una mica de memòria i esbrinar un poc de la seua vida i dels seus fets.

1. La porta de fusta ha seguit reposada recentment per una de ferro. A l'inscripció diu: *Depósito y partidor de las aguas potables*.

José Puig: l'home

Fa més d'una dècada van visitar Bocairent unes persones oriündes de Cabra², un poble de Còrdova vinculat a la nostra vila. Buscaven als seus avantpassats, concretament els orígens del “*abuelo Miguel*”. Lligant tota la informació vam concloure que els seus familiars vivien a l'edifici en què ens trobàvem en aquell moment i que alberga la biblioteca: la casa dels Juliàns. Sí. El iaio Miguel era un dels cinc fills de Joaquín Juliá i Josefa Pascual. Un altre fill, Salvador, es va casar amb Dolores Puig Beneito, germana del nostre protagonista i l'única que va tindre descendència del llinatge dels Puig Beneito a Bocairent³.

Però, ¿qui eren els Puig? Alguna persona major del poble encara recorda aquella tenda del carrer Bisbe Miró on podies comprar roba, joguets, perfumeria, paqueteria, etc. La visió comercial de la família els duia a fer rebaixes el mes de febrer, festes per a xiquets, regals als clients... A la memòria oral ens parlen dels germans fadrins que atendien els usuaris o de les exposicions de joguets per Nadal, on els més menuts prenien nota per escriure la carta als Reis Mags⁴. Les seues branques comercials s'estenien a altres negocis com la seua participació al balneari d'Ontinyent, que promocionaven en anuncis en premsa.

1921. 16 agost. *Las Provincias*

1924. 27 març. *Noticiero sevillano*. Anunci José Puig

Tirem la vista cap arrere, per buscar els antecedents familiars.

Des de fa més de 100 anys, al mes de setembre, a Bocairent se celebra la festa del Còlera. Es commemora el final de l'epidèmia que va patir esta població l'any 1885. Va ser un any fatídic del qual poques famílies van escapar. Entre els difunts d'aquell any podem veure el nom de Mª Rita Mora Vañó, natural de Banyeres de Mariola, casada amb Manuel Puig Bardón. El matrimoni va tindre una nombrosa descendència: Manuel, Julián, José, Antonio, Ángel, Francisca Antonia i Victoria. Un dels seus fills Julián Puig Mora, comerciant, va contraure matrimoni amb Dolores Beneito Castelló i van viure a una casa de la Plaça de la Constitució (actual Plaça de l'Ajuntament). De la dita unió van nàixer cinc fills: Dolores, Julián, Magdalena, José i Francisco. Julián va morir jove, mentre que Francisco i Magdalena eren fadrins. José no va tindre fills. Sols Dolores va continuar el llinatge.

Dolores Puig Beneito va emparentar en la família Juliá en casar-se en Salvador Juliá Pascual. Van tindre tres filles: Salvadora, Dolores i Josefa. Esta última es va unir en matrimoni amb Juan Ibáñez Belda, assassinat el 1936. Josefa es va quedar viuda amb 4 xiquets xicotets.

José Puig es va esposar⁵ amb Inocencia Richart Quilez, oriünda de Biar. Esta parella no va tindre fills. El 10 de juliol de 1942, a l'edat de 58 anys, va faltar el marit, a consecució d'una greu malaltia. Per al seu record sols trobem una senzilla làpida al costat de la porta d'entrada a la capella del cementeri, envoltada de les sepultures d'altres familiars.

Làpida José Puig

Després de la mort de Francisco, del tancament de la tenda i de la defunció de José, la família continuava endavant gràcies a la fortaleza de Dolores, que també havia enterrat a l'home molt prompte i al pare dels seus nets en plena joventut.

- 2 Moltes són les famílies de Bocairent que per motius empresarials van establir casa en poblacions andaluses, especialment en Cabra.
- 3 Una de les filles de Salvador i Dolores, de nom Josefina, es va casar amb Juan Ibáñez Belda, assassinat a la Guerra Civil. La casa dels Juliàns a la plaça de la Constitució va passar a la família Ibáñez, fins que la va adquirir l'ajuntament per a Casa de la Cultura, inaugurada al 1991.
- 4 Ricardo Pascual Beneyto comenta els cavalls de cartró a l'aparador de la tenda i que els Reis Mags van portar al seu amic Juan Ibáñez el més gran. Cal aclarir que Juan era net de Dolores Puig Beneito.
- 5 La primera vegada que José Puig consta al padró com casat és al 1930. Inocencia duia dos anys sols residint a Bocairent. Tot fa suposar que es van casar després de deixar ell l'alcaldia. Padró municipal. Any 1930. AMB. Sig. 42/02.

La família Puig era un llinatge de comerciants. Al programa de festes de Sant Blai de 1921 trobem un full sencer amb la propaganda del comerç. En ella consta que la tenda es va crear en 1875. L'any 1928 tornen a aparèixer anuncis al programa de festes i la casa Puig continua fent-se publicitat fins a 1936. La Guerra Civil va ser tràgica per a la família. En finalitzar el conflicte, quan s'instruïxen els judicis, tenim el testimoni de Dolores Puig Beneito, que declara

Programa Festes 1921

en nom propi i dels germans José i Francisco. Relata com quatre joves amb pistoles van entrar primer a l'habitatge de Francisco i a la tenda que regentaven els germans, al mateix edifici. Després de regirar-ho tot i fer destrosses, van buidar la caixa forta, emportant-se el contingut: bitllets del Banc d'Espanya, monedes d'argent, bitllets de francs francesos, obligacions de l'ajuntament i accions del balneari d'Ontinyent. Anteriorment els havien sigut expropiades les finques. A conseqüència d'estos fets, va faltar Francisco. Quan va finalitzar la guerra, no van poder recuperar els diners, ni les obligacions, ni les accions. En no tindre solvència econòmica per alçar el negoci, es van veure obligats a tancar⁶. Poc després el negoci passava a mans de la família Barrachina, que va traslladar la tenda que tenien al carrer Abadia.

A l'anuari Batlles de 1914-15 trobem una llarga relació de les fàbriques, tendes, transports, fondes, etc., que hi havia en aquells temps a Bocairent. Així, a la pàgina 456 mencionen el comerç de Julián Puig Mora al carrer Ravalet (actual Obispo Miró)⁷.

Alcalde Puig: el polític

El setembre de 1923 Espanya patia una situació política difícil. El dia 13, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, declarava l'estat de guerra en la seua regió militar. Comptava amb el suport de l'exèrcit, molt descontent després del desastre d'Annual. El rei Alfons XIII no es va oposar, al contrari, el va nomenar cap de govern i president del directori militar. Dies després es dissoldrien les Corts. Als municipis es van substituir els alcaldes i regidors.

Esta dictadura militar va tindre dues parts, la primera fins maig de 1925 es va mantindre amb un marcat caràcter militar. Però conforme avançava l'any, anava obrint-se el govern i les institucions a civils vinculats al partit únic, creat per Primo de Rivera: *La Unión Patriótica*.

Per tant, quan vostés estiguen llegint estes línies, farà just 100 anys que prenia possessió l'Ajuntament de Bocairent nascut d'estes circumstàncies. El 27 de febrer de 1924 assolien els càrrecs l'alcalde José Puig Beneito i els regidors José Piedra, Esteban Castelló, Juan J. Ibáñez, Juan Puerto, Eladio Molina, José Mª Juan, Baltasar Castelló i Antonio Beneito. El secretari era Agustín Calabuig Vañó⁸. La Parròquia estava regida pel Rvdo. Juan Bta. Aguilar Roig, qui va introduir els canvis al novenari de Sant Blai per donar-li major solemnitat.

Programa Festes 1924

Programa Festes 1934

6 Declaracions de Dolores Puig Beneito en nom propi i dels seus germans Francisco i José en l'expedient de la Causa General de Valencia. Ramo separado Bocairent. FC-CAUSA_GENERAL, 1380-1/ 56 i 57.

7 Anuari batlles 1914-1915. https://bivaldi.gva.es/es/consulta_aut/registro.do?control=BVDA20170001942

8 AMB. Llibre d'actes de l'ajuntament en Ple. Anys 1924 Sig. 3004

Esta corporació, que va perdurar fins a 1927, va viure una legislatura carregada d'esdeveniments en tots els àmbits. A nivell més local, José Puig va atendre les accions normals de la seua funció: aprovació de pressupost, subvencions a les entitats locals (des de les filaes a bandes de música), millores a les escoles i per als mestres, les relacions en la Hidroelèctrica Aielense, els concerts de música la vesprada dels diumenges al passeig de l'Albereda, l'harmonització de la missa de Sant Blai a càrrec de D. Desiderio Jerés Miquel, la renúncia de Felipe Francés com a rellotger, etc. Però especialment la renovació de les canonades d'aigua al poble, que van marcar el seu manament.

Un punt complicat va ser quan l'agost de 1924 iniciava l'expedient per declarar el caràcter jurídic de l'Hospital Beneficència Nuestra Señora de Gracia, que des de temps immemorials existia a la vila. Per assessorar en estos fets, van recórrer a l'advocat Alejandro Bataller Boscá.

Després d'un exhaustiu treball d'investigació i documentació, atenent als fonaments de dret, el Sr. Bataller va presentar el seu informe. Exposit a la corporació, esta va dictaminar que la seua denominació seria Hospital Asilo Beneficència Nuestra Señora de los Desamparados, quedant així reflectida la seua finalitat de caritat i beneficència. Crearen una junta administrativa composta pel rector, el notari i el metge titular com a vocals nats, a més de sis veïns del poble com a vocals electes, ostentant la presidència el Sr. Alcalde. Calia revisar els anteriors convenis signats amb les *Hermanitas de los Ancianos Desamparados*, que atenien l'establiment. Completava l'expedient la documentació històrica referent als antecedents de la institució i l'inventari de drets, valors i béns de què disposava. Per últim, es va facultar a l'alcalde, com a representant de l'hospital, per poder acceptar les escriptures de donacions següents: una plaça de bous (donada per Francisco Juan Belda), una casa al carrer Cantereria (donada per Ignacio Molina Cabanes) i una altra al carrer Ereta de Peña. Als anys posteriors va haver-hi més donacions de béns mobles per part de veïns.

El seu sentiment cap a Bocairent el duia a voler embellir-lo. Tots tenim present la silueta de l'arc que dona accés a la plaça de l'ajuntament. Ha sigut i és protagonista de milers de fotos, turistes, bodes, actes festius; qui no té una foto davant de l'arc? A la sessió extraordinària del 30 de novembre de 1925, l'alcalde president exposa que tenint una obra d'art per entrar a la plaça de la Constitució, no lluià com cal en estar adossada a les cases, que tenien parets en mal estat i desigual, no semblava airós ni ressaltava com deuria. Per resoldre estes imperfeccions

havia demanat un projecte de restauració per a un element tan representatiu. A més, tenia en ment fer un dipòsit per a l'emmagatzemament de ferramentes i per al servici d'incendis, al cantó del carrer José Castelló, però que tinguera una certa estètica.

Un altre front en què va haver de batallar José Puig i que li va complicar el manament, va ser l'oratge. A finals de desembre de 1926, un gran temporal de neu, que en alguns punts va aplegar als dos metres d'altura i que va ocasionar l'enfonsament de set cases. Afortunadament, no hi va haver desgràcies personals, però la Guàrdia Civil es va aplicar de valent per auxiliar als veïns, faena que van compartir també els membres de la corporació i les brigades d'obrers. Van haver de fer corredors en mig de la neu per tal que els veïns pogueren transitar pels carrers i abastir-se, així com ajudar al que demanaven auxili⁹.

La situació nacional també va determinar part de les decisions que va anar prenent. Cal Destacar alguns fets.

Al ple del dia 8 d'agost de 1924 el metge titular del poble, Juan Aynat Calabuig, president del comitè per a l'homenatge al General Miguel Primo de Rivera, demanà que es retolara un carrer amb el nom de tan il·lustre personatge. Els regidors acordaren per unanimitats unir-se al reconeixement i posar el nom d'Avinguda del General Primo de Rivera a part del Carrer José Castelló. El 13 de setembre, data d'aniversari del colp militar, va ser el dia escollit per descobrir la placa commemorativa¹⁰.

El començament de 1925 també va portar actes multitudinaris. Al ple del 17 de gener es va llegir la carta de l'alcalde de Madrid demanant l'adhesió a la monarquia. A l'acte que s'havia de dur a terme el dia 23 a la capital de Espanya anirien representants de la corporació i del partit Unión Patriótica, del que José Puig era president a Bocairent. Aprofitant els fets decidiren nomenar alcalde i alcaldessa honoraris de la vila a SSMM Alfonso XIII i Victoria Eugenia. El representant designat per la corporació per a comunicar-ho al Palau Reial era José Mª Juan Francés¹¹.

El gener de 1926, el rector de la Parròquia, el Rvdo. Juan Bta. Aguilar Roig, es va dirigir a l'alcalde president per manifestar-li els seus desitjos de secundar la iniciativa del monarca Alfonso XIII, d'entronitzar la imatge del Sagrat Cor de Jesús al *Cerro de los Angeles* demanant-li que a Bocairent es fera a la casa consistorial i a les escoles nacionals, a exemple de tants altres pobles. Aprovada la proposta per unanimitats, es va decidir realitzar-ho al mes següent, el 3 de febrer, festivitat del patró Sant Blai.

9 Els meus iaies vivien al carrer Ereta de Ferre (actual carrer Azorín). La meua iaia contava com el talló de neu arribava a l'anella de la porta i tenien que eixir de casa per la finestra.

10 Sempere Doménech, M.J. : *De Bocairent a Annual: Els herois anònims de la Guerra del Rif*. Revista Almaig, Ontinyent, 2022, núm. 38, pàg. 130-135.

11 Llibre d'actes de l'ajuntament en Ple. AMB Anys 1925-27. Sig. 3005

Tan sols quatre mesos després, un altre acte d'àmbit nacional es va portar a terme. Calia celebrar la victorià a la Guerra d'Àfrica, una vegada capturat el cabdill rebel Abd-el-Krim. La vesprada del diumenge 30 de maig va tindre lloc un acte patriòtic al passeig de l'Alameda.

Els últims mesos de la legislatura van ser agredolços per a José Puig. Per un costat, les desavinences amb els descendents de Francisco Belda i Pla, baró de Casanova, pel repartiment de les plomes d'aigua, van fer que acabaren en els tribunals. Un plet que va durar anys i que va tindre una complicada solució.

Per altra banda, impulsat pel partit polític del qual era president (*Unión Patriótica*), per les associacions del poble i pels bocairentins en general, es va promoure el seu nomenament com a fill predilecte, per desviure's pel benestar dels habitants del poble.

El 10 de febrer de 1927, baix la presència del delegat governamental Julián Mora, es donava per finalitzada esta legislatura. Com havien treballat de valent renovant les conduccions d'aigua i acostant l'aigua potable als principals carrers i cases del poble, el senyor Mora va tindre unes paraules de reconeixement i agraïment, mencionant que havien incorporat unes obres públiques a la història de la vila i que en convenciment de causa i serenitat el poble els mostraria l'estima. Ho hem fet 100 anys després?

Quin sentiment tindria l'alcalde José Puig en l'acabar el seu manament?. Sols cal llegir la carta que va publicar al Diario de Alicante en data de 2 de març de 1927. Podem ressaltar algunes de les seues paraules: *«Me voy tranquilo, feliz, pensando en que vuelvo a la normalidad de mi existencia, en que he cumplido siempre mis deberes según me dictó mi conciencia... Pero quiero despedirme de todos los que fueron por mi gobernados, de todos los vecinos, y de todos cuantos han participado en las consecuencias de mis decisiones y procedimientos, manifestándoles que aunque obré siempre según mi conciencia me dictó, si por error o equivocación y bien contrariamente a mi voluntad pudieron ser molestados o perjudicados, sepan levantar el corazón sobre las pasiones, como yo lo levanto para olvidar agravios, y sepan que en mis actos no pretendí jamás zaherirles, ni molestarles ni perjudicarles»*.

Els fets: l'aigua

En sessió extraordinària de l'ajuntament del 16 d'octubre¹², es va donar a conèixer l'estat de les canonades que portaven l'aigua al poble, aclarint que era urgent i de primera necessitat arreglar-les. Però, ¿què motiva esta situació? Tres mesos abans, les anàlisis practicades pel doctor Campillo, inspector

de sanitat, al brollador de la Rambleta, deia que l'aigua eixia en bones condicions, però que en arribar a les fonts, la concentració de bacteris i bacils era molt elevada. Al mateix temps, el mestre d'obres Eliás López va practicar aforaments a l'eixida del brollador i a l'arribada al poble, comprovant la pèrdua de cabal pel camí. Van concloure que la primera aigua era potable, però la segona era impura i estava contaminada, per tant, no podia consumir-se sense risc. A més, van explicar que de la primera a l'última caseta de distribució de l'aigua el cabal disminuïa en onze litres per segon.

Per tant, arreglar-les repercutia en benefici de tots els habitants. Aprovat per unanimitats, el projecte d'obres elaborat per l'enginyer cap d'obres Emilio Donat, sols quedava parlar de preparar un pressupost extraordinari, i assegurar que en cap moment es tallaria el subministrament d'aigua, continuant duent-se del brollador de la Rambleta.

Parlaren dels temps immemorials que tenien les conduccions, encara que reconstruïdes en 1793¹³. Les obres, en la seua mínima intervenció, muntarien a cent mil pessetes, un import molt superior al que podia disposar l'ajuntament, fet que obligaria a recórrer a un emprèstit. Entre les garanties per poder tornar els diners, en un màxim de 50 anys, es posaven com avals els edificis de l'ajuntament situats al carrer J. Castelló, 3, Tras la Villa, 3 i Almacén sense número.

Aclariren que, des de sempre, el servei de l'aigua al poble havia estat municipalitzat i, per això, totes les millores, remodelacions, manteniment i salubritat havien sigut responsabilitat de les corporacions.

Però tot això no evitava que existiren una sèrie de drets o concessions, perfectament definits en l'expedient de subhasta i remats dels sobrants de les fonts públiques, que caldria respectar, encara que no tindrien valor sobre l'augment de cabal que poguera aconseguir-se una vegada rehabilitades, netejades i reconstruïdes les canonades.

Per completar tots els detalls, calia elaborar el reglament de concessió, l'import de la instal·lació, el cabal assignat, les renovacions, pagament del cànon, repartiment en sequera, etc.

Estos últims aspectes són els que van produir les desavinences amb els hereus del baró de Casanova, procés que es va allargar massa temps.

Les obres transcorrien a bon ritme. La corporació va decidir que les proves per a comprovar el bon funcionament de les noves canonades es farien el dia 3 de febrer de 1925, aprofitant el dia de patró Sant Blai.

¹² Veure nota 10.

¹³ Sempere Doménech, M.J. L'empremta de l'arquitecte Vicente Gascó a Bocairent. Revista-programa de festes a Sant Agustí, Bocairent, 2023, pàg. 66-71

Per donar-li més rellevància als fets, es va convidar al governador civil de la província i a les altres autoritats, així com a l'enginyer cap d'obres Emilio Donat, obsequiant-los amb un dinar. Calia donar major brillantor i van proposar instal·lar una font provisional a la plaça Joan de Joanes.

Finalment, com a culminació de les obres tan importants i decisives, el Sr. Puig va plantejar construir una font artística al centre de la plaça de la Constitució, per substituir la que hi havia en un costat, que era molt antiga. L'encàrrec va recaure en l'artista bocairentí Jose Vicente Vañó Calatayud. L'import de la despesa era un problema, però l'alcaldia va suggerir que es podia dur a terme per subscripció popular i, si faltaven diners, el consistori completaria el total. La font monumental es va inaugurar el dia 28 d'agost de 1925. Es complia la promesa feta per José Puig Beneito al poble de Bocairent quan, enfront de persones expertes, que no creien que en tan poc temps s'acabaren les obres, va dir: "En las fiestas de San Blas se inaugurará la red de distribución de las

De Bocairente

Inauguración de una «Fuente monumental»

Siempre patriota y agradecido el pueblo de Bocairente, por suscripción popular, ha elevado en el centro de la plaza de la Constitución una magnífica «Fuente Monumental», conmemorativa de la inauguración de los nuevos servicios públicos de aguas potables. Así se perpetúa la memoria de hecho tan trascendental y se rinde testimonio de gratitud a un Ayuntamiento que solo sabe hacer bien, cultura, administración y justicia.

LA FIESTA

Acto simpático y positivo de la fiesta fué la espléndida comida ofrecida por la Corporación municipal a ciento cincuenta obreros que han trabajado en las obras.

El acostumbrado banquete oficial fué sustituido, con admirable sentido de la realidad, por ese acto popular celebrado con corrección exquisita, mediante el que se exteriorizaron la armonía y el entusiasmo que por la ejecución de las obras han reinado entre el Ayuntamiento y el pueblo.

Segundo acto fué la inauguración, del monumento, que consiste en una fuente de piedra fina de las canteras de Monóvar y trabajada con esmerado gusto, destacándose el estilo griego, que el autor del boquete, don José V. Vañó, hijo de esta villa, ha tomado por base para su ejecución.

Desde las primeras horas de la tarde, el público invadió y tomó la plaza, formando compacta muchedumbre. A las seis, cuatro hermanas jóvenes, vestidas de labradoras con traje regional a la antigua usanza, colocadas sobre el monumento, como en trono de la belleza y representando al vecindario que lo ha costeado, esperaban para hacer en nombre del mismo la entrega al Ayuntamiento. Al llegar la comitiva oficial se produjo en la multitud un silencio emocionante, que interrumpió la banda de música con sus finos acordes.

Las típicas labradoras abrieron los surtidores, se elevó el agua a muchos metros de altura, una ovación sincera e indescribible apagó los acordes musicales. Se impuso a todo el respeto del pueblo ciudadano agradecido.

No fueron pocos los que derramaron lágrimas de emoción y de alegría, de patriotismo, sí, de patriotismo!

Se hizo la entrega al Ayuntamiento. El elocuente orador don Juan Bautista Belda Pastor, beneficiado de la Catedral de Valencia e hijo de este pueblo, después de la bendición elevó su voz explicando la significación del acto, la trascendencia de la labor que vienen realizando esos concejales que, con su presidente don José Puig Beneito, personifican la abnegación y el sacrificio ante cuanto es bienestar y prosperidad de su pueblo. Las palabras del señor Belda desbordaron los sentimientos de adhesión hacia sus administradores, que de este acto guardarán eterna memoria.

Acto seguido, todas las autoridades asistieron al convento de las Monjas Agustinas, en donde por dichas santas religiosas, siguiendo la tradición observada, por la fiesta de San Agustín, su Patrono, obsequiaron a los invitados con un espléndido refresco.

Por la noche, la aplaudida banda Unión Musical amenizó la velada con piezas escogidas de su bonito repertorio, mientras el numeroso público, que llenaba la plaza, admiraba su obra, y con alegre semblante contemplaba los efectos de los 200 grifitos que surten de la fuente.

Así, para la historia de Bocairente, se ha celebrado una fecha que no se olvidará jamás.

Y recordemos, que todavía no hace un año, al observar personas expertas y competentes al alcalde, señor Puig, que por la importancia de las obras se necesitaba mucho tiempo para realizarlas, se limitó a contestar: «En las fiestas de San Blas se inaugurará la red de distribución de las aguas, y en las de San Agustín, estará todo terminado.»

Nadie pudo creer que esa promesa fuese un hecho. Se pensaba en el expediente, en los decretos municipales, proyectos técnicos, dictamen, presupuesto, empréstito, reglamento, obras de depósito y accesorias, tres kilómetros de tubería de conducción, etc., etc.

Todo se ha hecho. Todo se ha terminado. Así se gobierna, así se administra. Siempre haciendo bien.

El corresponsal.

Bocairente 28 Agosto 1925 (fecha de la inauguración).

1925. 6 setembre. Las Provincias diario de Valencia. Inauguració font de la plaça 4

De Bocairente

GRATITUD DEL AYUNTAMIENTO Y TERMINACION DE UNA OBRA QUE ENALTECE ESTA POBLACION

Con gusto publicamos la siguiente manifestación, para que sea conocida por los hijos de Bocairente, ausentes de su ciudad:

LA ALCALDIA A BOCAIRENTE

Bocairentinos: Para corresponder al apuro y a la confianza que desde el primer momento habéis prestado a la Corporación municipal que me honro en presidir, os prometo en su nombre realizar una grande empresa de necesidad incluíble, al propio tiempo digna de vosotros y en armonía con la cultura y las progresivas aspiraciones que habéis sabido siempre mantener, sosteniendo el nombre de este pueblo a la mayor altura entre los de su clase dentro de la provincia de Valencia.

En Octubre de 1924, y para poder cumplir el aludido compromiso que con vosotros contraí, solicité vuestro concurso a base de tres elementos indispensables: DINERO, CONFIANZA Y SACRIFICIO. Os dije entonces poniendo en mis palabras la exteriorización de mi fe y de mi entusiasmo, que el día 3 de Febrero de 1925, fecha histórica y solemne por ser la del día en que esta población rinde con todo fervor sus devociones a su magnánimo Patrono San Blas, tendríais agua hasta en los lugares más altos de vuestras casas para atender a todas vuestras necesidades, incluyendo entre éstas las imperiosas exigencias higiénicas y de progreso que impone la vida moderna.

La promesa quedó cumplida. En la citada fecha, sin más protección que la de la Providencia, y sin más ayuda que vuestro generoso esfuerzo, quedó terminada la red general de distribución de las aguas potables de esta localidad.

Os prometí que el día 28 de Agosto de 1925, fecha también gloriosa en Bocairente, dedicada al culto del preclaro Padre de la Iglesia San Agustín, estarían totalmente terminadas las obras de conducción de las referidas aguas, cuya promesa quedó también cumplida con vuestra ayuda.

Posteriormente, y para que jamás resulten ser en orden al aprovechamiento de las aguas potables unos vecinos de peor condición que otros, se ampliaron y continuaron las tuberías hasta aquellos núcleos de la población antigua como el de la calle de San Juan, que desde inmemorial se hallaban condenados a usar y consumir aguas contaminadas por las residuales procedentes de desagües sucios que con amenaza evidente para la salud pública aflúan a la antigua conducción de las fuentes.

Así hemos podido llegar, a costa de los dolorosos sacrificios que todos nos hemos impuesto en el orden económico como en el orden social, a establecer permanentemente el siguiente servicio de aguas potables:

Primero. Veinte fuentes públicas en calles y plazas de la villa.

Segundo. Cinco fuentes a los poseedores de aprovechamientos preexistentes.

Tercero. Ciento cuarenta concesiones de abonados, temporales y remuneradas.

Aprovechamientos y servicios todos que se distribuyen directamente de la tubería a presión, con garantía de su pureza.

Hemos invertido en las obras sobre quince mil jornales, y nada he de decir de cuánto ha quedado ya hecho y consumado mediante la voluntad prodigiosa de este pueblo espléndido y trabajador.

Tenéis todos a vuestra disposición los antecedentes y datos que deseéis conocer. Podéis examinarlos a vuestro gusto en las oficinas municipales. Con este acto y con estas líneas daría por terminada la empresa. Que perdurará en las generaciones que nos sucedan, si no tuviera que cumplir antes y como cumplimiento deberes de gratitud manifestando como cuanto son dignos del agradecimiento del pueblo, todos los que para las obras anticiparon su dinero, y los humildes trabajadores que con la más entusiasta unanimidad, prodigaron para ella sin regatear su esfuerzo personal, así como el antiguo y constante asesor de este Ayuntamiento, ilustrísimo señor don Alejandro Bataller y los técnicos ingeniero don Emilio Donat y ayudante don Elias López, y en general, todos cuantos han contribuido al éxito de la obra magna que durante más de cien años se abrigaba en todas las imaginaciones como una quimérica ilusión.

Bocairentinos! La empresa ha terminado. El Ayuntamiento, con su alcalde al frente del mismo, os felicita y os estimula a realizar otros proyectos. Recibid con mi felicitación todo mi agradecimiento por la confianza con que me habéis distinguido.

El alcalde, José Puig.

1926. 10 novembre. Las Provincias diario de Valencia. Agua

A BOCAIRENTE

Gobierno, orden, justicia, administración, ciudadanía, virtud, patriotismo, sacrificios, abnegaciones... De todo se me habló, e invocando esos nobles y generosos conceptos básicos de la redención moral y material de los pueblos, se me llevó a la Alcaldía de esta villa.

Mi enérgica resistencia a admitir el honor que se me dispensaba, no fué bastante a que se me relevara de él dejándome vivir tranquilamente dedicado a mi familia y a mis asuntos. De mi casa fui llamado a la Alcaldía, el día 27 de febrero de 1924. Cesé en el cargo para recobrar la tranquilidad el día 10 del corriente mes.

Mis actos y mis resoluciones son públicamente conocidos. Las obras y empresas realizadas durante mi actuación, podrán ser destruidas y podrán desaparecer, que todo desaparece en último caso y cuando no es eterno, por la actuación del tiempo imperturbablemente destructora, pero no se olvidarán jamás. Alguna de aquellas, tal vez la más importante, que'e unida a la misma existencia del pueblo para honra de esta generación.

Durante el tiempo de mi actuación, he dedicado todo mi pensamiento y toda mi actividad a la salud, a la cultura, al bienestar del vecindario, a fundar sólidas bases para su mejor porvenir. El éxito me ha acompañado siempre, porque en todo momento el pueblo en general, ricos y pobres, me han prestado su incondicional concurso, al propio tiempo que con incomparable adhesión y abnegado espíritu de sacrificio, no me han abandonado nunca los Concejales que conmigo formaban Ayuntamiento, señores don Esteban Castelló, don José Piedra, don Juan J. Ibáñez, don José María Juan, don Manuel Martínez, (q. e. p. d.) don Juan Puerto, don Eladio Molina, don Baltasar Castelló, don José María Sempere y don Antonio Beneito, a los que debemos toda gratitud.

Siempre en mis gestiones, y por ellas, he recibido el más poderoso apoyo del vecindario, de las autoridades, de los Excmos. Gobernadores civiles, de cuantos han observado la marcha seguida en el gobierno y en la administración municipal, por el Ayuntamiento que fué de mi presidencia.

Cesé en el cargo de Alcalde y cesó dicho Ayuntamiento el día 10 del corriente mes. Vuelvo a mi casa sin sentir pena, como de mi casa salí sin sentir alegría. Vuelvo a ser José Puig Beneito y nada más. No aspiro ni he aspirado nunca a ser otra cosa, aunque lo haya sido, bastándome siempre merecer las consideraciones y respetos que mis queridos concuecinos siempre me han dispensado.

Me voy tranquilo feliz, pensando en que vuelvo a la normalidad de mi existencia, en que he cumplido siempre mis deberes según me dictó mi conciencia. Bocairente no necesita ya de mis servicios ni de mis actividades. El digno Alcalde que me ha sustituido y los no menos dignos Concejales sucesores de los que conmigo constituyeron Ayuntamiento, trabajarán y laborarán indudablemente con más éxito y con mayores aciertos persiguiendo como nosotros el bien y la prosperidad de nuestro pueblo.

Peró quiero despedirme de todos los que fueron por mi gobernados, de todos los vecinos, y de todos cuantos han participado en las consecuencias de mis decisiones y procedimientos, manifestándoles que aunque obré siempre según mi conciencia me dictó, sí por error o equivocación y bien contrariamente a mi voluntad pudieron ser molestados o perjudicados, sepan levantar el corazón sobre las pasiones, como yo lo levanto para olvidar agravios, y sepan que en mis actos no pretendí jamás zaherirles, ni molestarles ni perjudicarles.

Recibid todos la más sincera expresión de mi agradecimiento. Todos sin excepción alguna, aunque tenga que hacer especial mención de las Autoridades todas, del Reverendo Clero, Hermanitas de los Pobres, Religiosas Agustinas, Colegios, y de las juntas del Hospital, Primera Enseñanza, Junta de fiestas y Comité de la Unión Patriótica que he presidido y de una manera muy particular extendiendo mi agradecimiento a los 1.892 vecinos entre ellos 205 que residen en Valencia, y 144 en Alcoy, en unión de las siete sociedades legítimamente constituidas que propiciaron a la Corporación Municipal que se me nombró «hijo predilecto» de la Villa con cuya alta distinción tanto se me ha honrado.

JOSÉ PUIG
Ex-alcalde

Bocairente y Febrero 1.927.

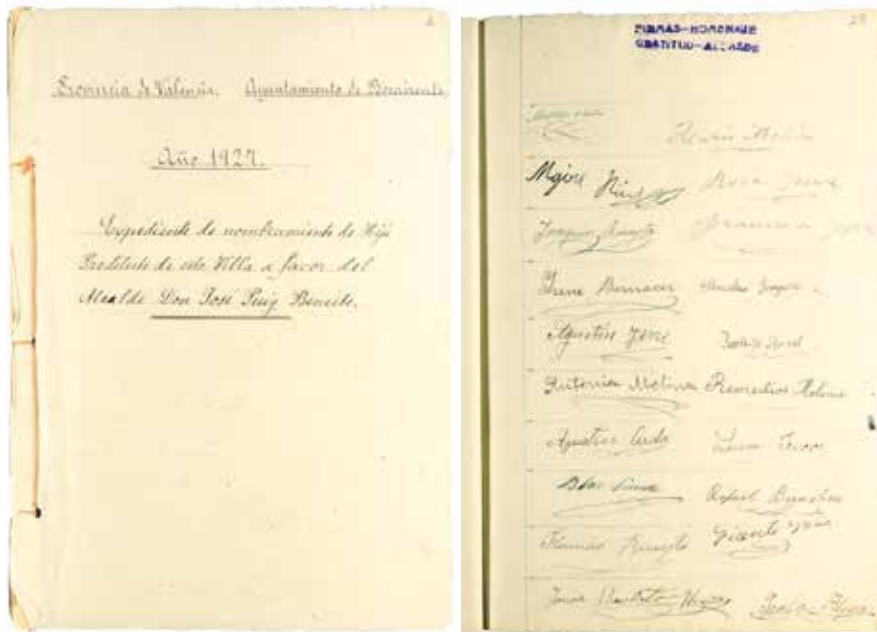
1927. 2 març. Diario de Alicante. Carta de José Puig

aguas, y en las de San Agustín, estará todo terminado". Al periódico Las Provincias del 4 de setembre de 1925 tenim un complet relat de com van celebrar este esdeveniment. Destacarem un detall, com va fer el periodista en aquell moment, i que demostra el tarannà de l'alcalde i la corporació: "Acto simpático y positivo de la fiesta fue la espléndida comida ofrecida por la Corporación Municipal a ciento cincuenta obreros que han trabajado en las obras.

El acostumbrado banquetes oficial fue sustituido, con admirable sentido de la realidad, por este acto popular, celebrado con corrección exquisida, mediante el que se exteriorizaron la armonia y el entusiasmo, que por la ejecución de las obras, han reinado entre el ayuntamiento y el pueblo".

José Puig Beneito: fill predilecte del poble

Tots els esforços i la dedicació que este alcalde va tindre pel seu poble, deixant de costat els negocis familiars i la seua pròpia vida, que tenia 40 anys quan va prendre possessió i encara estava fadrí, van ser reconeguts en aquells moments, nomenant-lo fill predilecte del poble.

En gener de 1927, el president del partit governamental Unión Patriótica a Bocairent, el Sr. Vicente Colomer, junt amb els Srs. Juan Ibáñez, Mariano Calatayud, Joaquín Pascual, José Aynat Calabuig, Francisco Bernat i Ignacio Molina sol·licitaren que la corporació municipal portara a terme l'expedient del nomenament mencionat.

Una vegada fets els tràmits oficials pertinents, la comissió organitzadora va començar la recollida de signatures de suport. En repassar els fulls comprovem la gran quantitat que sabia posar el seu nom,

un bon grapat eren dones. Els que volien unir-se i no sabien llegir i escriure tenien també el seu lloc mitjançant un representant. Així es van arregar 1543 adhesions personals de Bocairent, 205 de València, 144 d'Alcoi i 7 associacions del poble: els tres Casinos, el sindicato La Victoria, el sindicato Agrícola, la Cooperativa de Consumo León XIII i el Patronato de la Juventud Obrera.

No tenia cabuda en la forma de ser de José Puig acceptar este homenatge. La tramitació va tindre moments tensos, per la negativa de l'alcalde a consentir-ho. Després de fer-li entendre que ofendria a les persones que s'havien bolcat en la preparació i que volien mostrar-li la seua estima, van arribar a un acord: la distinció es faria sols a nivell local i no es tramitarien les invitacions a les autoritats superiors.

Este moment tan emotiu es va produir en la sessió del 27 de gener de 1927. Com exposa a l'acta el secretari municipal Sr. Agustín Calabuig¹⁴: «El concejal Sr. Castelló Belda hizo atinadas observaciones sobre la proposición del Sr. Puerto, demostrando que se corría el riesgo de que pudiera ofenderse el Comité de Unión Patriótica y los vecinos firmantes de la solicitud, si la Corporación Municipal aceptara la renuncia del Alcalde contra la voluntad de los vecinos, viendo que la recibía solamente de la Corporación Municipal, y terminó solicitando a la Presidencia que accediera y aceptara el homenaje tal cual está solicitado y acordado. ... El Sr. Presidente, visiblemente emocionado manifestó que no podía poner resistencia a las sinceras demostraciones de gratitud que había recibido y que aceptaba con agradecimiento la petición de todos, haciendo partícipes a la totalidad de los Srs. Concejales del honor que acababa de recibir pero suplicando la suspensión del envío de los telegramas a las autoridades superiores, porque no teniendo este acto finalidad política y entendiéndose que es estimación y gratitud del pueblo, considera mejor no dar solemnidad al acto porque así lo creía más conveniente»

No puc finalitzar sense reivindicar tot eixe patrimoni arqueològic industrial al voltant de l'aigua que tenim a Bocairent i que perilla desaparèixer per l'oblit i l'abandonament de tota la societat.

És de justícia donar les gràcies als membres de les famílies Ibáñez, Barrachina i Pascual Esplugues per la informació facilitada. I com no, a Jairo Vañó Reig per posar-me damunt la taula els reculls de periòdic.

Mª Josefa Sempere Doménech
Cronista Oficial de Bocairent

¹⁴ Expediente de nombramiento de Hijo Predilecto de esta Villa a favor del Alcalde Don José Puig Beneito. Año 1927. AMB. Sig. 118/01

Bocairent a la revista del sanatori de Fontilles (III)

Continuem el repàs a la relació entre el sanatori de Fontilles i Bocairent a través de les edicions de la seua revista "Fontilles". Deixàvem l'anàlisi a mitjan dècada dels anys '40 del segle XX.

ELS ANUNCIANTS DE BOCAIRENT

El 1945 es produeix una important novetat pel que fa a la presència de Bocairent a la revista editada a Fontilles. A la revista del mes de juny s'anuncien per primera vegada quatre empreses bocairentines:

És a eixe període de la segona meitat dels anys '40 quan més presència tindran les empreses bocairentines. Així, "Vicente Cabanes" només apareixerà al juny de 1945, mentre que "Hijos de Eduardo Juan" sols tornarà a anunciar-se a l'abril de 1946, l'única vegada que s'anuncia també "Enrique Beneyto". Pel que fa a "Vda. de Augusto Beneyto", quan torne a anunciar-se ho farà ja com a "Augusto Beneyto", apareixent així una vegada el 1946, una el 1947, dos el 1948, una el 1950 i ho fa per última vegada al gener de 1951. Per la seua banda, "Viuda de Juan J. Ibáñez" tornarà a repetir una vegada el 1946 i altra a l'any següent.

L'altra empresa amb més presència serà "Juan Mestre Asensio", que s'anuncia un total de 7 vegades entre 1946 i 1951. Altres empreses que també decidiren anunciar-se a la revista del sanatori foren "José Mª Molina Vañó" (una vegada al 1946), "Industrias Vañó" (3 vegades entre el 1947 i el 1950), "Esteban Castelló" (dos vegades el 1948) i "Sixto Belda", que s'anuncia a l'octubre de 1949 i al mateix mes del 1955, data de l'última aparició d'un anunciante de Bocairent.

LES DONACIONS

El fet que les empreses bocairentines s'anuncien a la revista no és obstacle perquè des del poble continuen aplegant donacions, tant en metàl·lic com en espècies. De fet, algunes empreses continuen fent generoses donacions, com és el cas de les 500 pts. que envia "Hijos de Eduardo Juan" a principis de 1945.

Més modesta la donació de 25 pts. de les Agustines que apareix a la revista del mes de febrer d'aquell any. Quant a donacions en espècie, al mes de maig podem veure la donació de 9 mantes feta per "Industrias Vañó". Per la seua banda, des de Bocairent continua havent-hi persones subscrites a la revista i que fan els seus pagaments anuals, com és el cas de Rosa Silvestre i María Vicedo (juliol de 1945).

Al mes d'agost de 1945 la revista canvia la seua portada, en la qual hi apareix ara un dibuix a la part inferior amb els edificis del complex sanitari i a la part superior un escut amb el cor de Jesús. La revista continua oferint a les seues pàgines l'actualitat de la vida al monestir, recorda efemèrides del passat

del sanatori, aporta articles relacionats amb la malaltia de la lepra, publica cartes rebudes al sanatori, les aportacions fetes a les tresoreries, continua amb la secció “Lo que falta en Fontilles”, també amb la secció de necrologia i, finalment, acaba amb la part publicitària.

La portada tindrà vigència fins al febrer de 1948, quan es tornarà a publicar breument la portada antiga, ja que a l'abril de 1948 apareix una nova portada, amb una imatge en gran de l'estàtua del pare Ferris ubicada al sanatori. Serà a partir de març de 1952 quan les portades de la revista aniran canviant contínuament, amb imatges de pintures o d'imatges de sants, així com també fotografies de les instal·lacions del sanatori. També cal assenyalar que des de juny de 1949 la revista incorporarà un sumari, la qual cosa facilitarà la consulta de les revistes.

A la revista de setembre de 1945 apareix una xicoteta crònica de la visita feta per un grup de feligresos de Bocairent el dia 28 de juliol. Diu així: *“Un numeroso grupo de feligreses de la Parroquia de Bocairente, dirigidos por su dignísimo Cura Párroco, llegaron al Sanatorio después de haber sido en Alcahalí, donde comieron, grandemente festejados por el Sr. Cura Párroco y los Sres. de Acción Católica de este pueblo. Atendidos cariñosamente por los PP. Savall y Pons y por el Sr. Subdirector, recorrieron todas las dependencias del Sanatorio, entregando sus limosnas y regalitos, con destino a los enfermos; y al anochecer, después de una alegre merienda en el pinar, regresaron a Bocairente. En nuestra Crónica de Caridad aparecen los obsequios de estos distinguidos visitantes y sus nombres. Que el Señor recompense a tan excelentes amigos de Fontilles su interés y entusiasmo por nuestra Obra”*.

A la mateixa edició del mes de setembre apareixen les donacions fetes pels bocairentins, que ascendiren a 942,50 pessetes: 817'50 de *“unos visitantes en nombre propio y de sus compañeros que no han podido venir”*, 50 ptes. de Magdalena Juan Verdú, i 25 ptes. cadascuna per part de Carmen Juan Vañó, Amparo Juan Vañó i Antonia Cabanes Carbonell. També deixaren regals, consistents en tabac, caramels, colònia, brillantina, mocadors, dolços, un ventall i agulles. Per

una carta publicada a la revista de novembre, i data el 28 de juliol, data de la visita dels bocairentins, sabem que Carmen i Amparo Juan Vañó no van poder viatjar al sanatori, però els van fer arribar els obsequis i els diners a través dels bocairentins arribats a Fontilles. L'última donació del 1945 foren les 500 ptes. enviades per Vicente Cabanes Cabanes.

El 1946 són varies les aparicions de Bocairent a la revista “Fontilles”. A més dels anuncis publicitaris trobem diferents donacions. En metàl·lic, les 25 ptes. cadascun donades per Antonio Molina Belda, José Miguel Mayor, Rosario i María Tudela Sempere, i Rosa Silvestre. Més importants les donacions fetes per les empreses “Hijos de Eduardo Juan” (597,65 ptes. al mes de maig) i les 1.000 ptes. de Vicente Cabanes Cabanes (mes de juliol). Pel que fa a les donacions en espècies, al mes de març la vídua de Juan J. Ibáñez dona 24 mantes de llana, i al novembre Jaime Mayor, amb la mediació de D. Mariano Calatayud, envia 47 paquets de tabac.

El 1947 Vicente Cabanes Cabanes fa dues donacions importants, de 1000 ptes. cadascuna (gener i octubre), i també es dona eixa quantitat a l'octubre en sufragi d'Amparo Belda Juan, vídua d'Ibáñez. La resta de donacions són més modestes i hi apareixen els mateixos donants de l'any anterior, als que s'afegien les Agustines, Vicenta Juan i Francisco Beneyto Martínez. Pel que fa a les donacions en espècies, al febrer Amparo Belda Juan envia 25 mantes de llana, al març Esteban Castelló envia 6 mantes de cotó i *“dos católicos de Bocairente”* 52 caixetes de tabac. Finalment, destacarem la donació feta pel matrimoni difunt format per José Juan Belda i Josefina Vañó Calatayud, que amb la mediació del rector de Murla, donen 500 ptes. i 40 paquets de tabac.

L'any següent s'incorporen Antonio Molina Belda i Juana Tudela Sempere a la nòmina de donants, mentre els empresaris locals continuen enviant mantes: José Ibáñez Belda n'envia 25 al febrer i 50 al desembre, mes en què també “Hijos de Eduardo Juan” n'envia altres 50, a més de 500 ptes. L'any 1949 només hi ha tres aparicions relacionades amb Bocairent a la revista “Fontilles”: les donacions de María Juan (25 ptes. al març) i Manuel Molina (25 ptes. al juny) i un

anunci publicitari de “Sixto Belda” a l’octubre. L’any anterior fins a 8 anunciants havien publicat les seues empreses a la revista. I és que des d’aleshores l’aparició d’anuncis d’empreses de Bocairent seria pràcticament anecdòtic després d’uns anys de tindre bastant presència.

LA DÈCADA DE 1950

Els anys ‘50 comencen amb la mateixa tònica. Continuen les aportacions dels habituals donants, i empresaris de Bocairent continuen fent arribar els seus productes (principalment mantes), contribuint així a cobrir les necessitats dels malalts ingressats a Fontilles. Al mes de maig de 1950 apareix a la crònica de la caritat la donació feta per Miguel Cantó Castelló, que *“manda un enorme montón de revistas, para sus amigos los futbolistas enfermos”*. Les donacions més importants d’aquell any foren les 1.145 pts. de M. Calabuig i les 1.000 pts. de Sixto Belda. L’any següent només “Hijos de Eduardo Juan” fa la seua aportació (1.000 pts. a l’abril) i les donacions particulars són de Silverio Juan, de les Agustines i de D. Mariano Peris.

El 1952 “Hijos de Eduardo Juan” aporta 27 mantes al febrer, al mateix mes que Magdalena Juan dona 500 pts. Les Agustines continuen fent la seua aportació habitual de 25 ptes. (abril), i al mes de maig apareix la donació feta per D. Mariano Calatayud, que ascendeix a 1.175 pts., nomenant-se a continuació els diferents donants que havien aportat els seus diners per abastir eixa important xifra, destacant les 1.000 pts. donades per Sixto Belda. Però si hi ha una cosa que destaca el 1952 és una nova visita feta des de Bocairent, visita que es recull a l’edició de la revista d’agost-setembre i que s’acompanya d’una fotografia, encara que no es fa una crònica de la visita com en ocasions anteriors ni es recullen les donacions fetes per l’expedició. Això sí, en una breu crònica de la visita de les “bambuneras” (treballadores de la fàbrica de paper Bambú, a Alcoi) a la revista del mes d’octubre, podem llegir que *“bajan consigo papel de fumar, tabaco y caramelos en abundancia. Hicieron lo mismo los visitantes de Bocairente. Alternando con ellos, recorrieron todo el Sanatorio, repartiendo también sus regalos.”*

Els anys següents continuen amb la mateixa tònica: donacions de particulars més modestes i donacions d’empreses més quantioses, ja fora en metàl·lic o en material, generalment de la llar, per al sanatori. Vicente Cabanes va augmentant la quantitat donada (1.500 pts. al febrer de 1953) i José Ibáñez continua enviant mantes (13 de llana i 2 de

cotó al març de 1953). A la revista dels mesos d’agost-setembre de 1954 apareix reflectida una nova visita de bocairentins. No es tracta d’una crònica, és la relació de presents entregats: *“57 mantas, 44’200 metros tela sarga, 1 pieza colchón, 27 paños cocina, 4 sábanas, 1 funda, 60 pastillas jabón tocador, 72 pastillas corrientes, 4’500gr. caramelos, varios juguetes, 6 parchises, 6 de damas, 1 libra chocolate”*. És fàcil pensar que tot el material entregat estava fet a les empreses de Bocairent, ja fora a les diferents empreses tèxtils, ja fora a indústries com la fàbrica

de sabó d’Augusto Beneyto, la fàbrica de xocolata de Francisco Molina o la fàbrica de joguets de Juan Puerto. En aquella visita també es van entregar 615 pessetes.

A l’octubre de l’any següent apareixen publicades les donacions fetes per una nova visita provinent de Bocairent. A més de 1.000 ptes., van aportar ensaimades, mocadors d’home i de dona, plàtans, “Ideales” (tabac), jocs de parxís i jocs d’arquitectura. Durant aquest període continuen apareixent donacions particulars, a les que van incorporant-se nous donants, com Mercedes Beneyto o Rosario Belda (març de 1956), Consuelito Esplugues (juny de 1956), Salvador Vañó i José Gisbert Alcázar (març de 1957), Manuel Pérez i María Silvestre (maig de 1957), Pedro Sanjuán i Carmen Sempere (juliol de 1958) o Antonio Llopis i Julián Martínez (juny de 1959). D’altra banda, alguns donants habituals no tornen a aparèixer.

El 1956 les Agustines fan una donació en espècies, aportant mantes, matalassos, un llençol i roba (mes de juny). Una nova visita es va produir aquell any, publicant-se a la revista del mes de novembre. La visita va deixar sabates, mantes i una jaqueta, i a la revista hi ha aquesta fotografia record de la seua assistència.

També cal destacar que al febrer de 1958 “Hijos de Eduardo Juan” aporta la notable quantitat de 3.000 pessetes, repetint la seua aportació al febrer de 1959 i en anys posteriors.

La dècada es tancava a Fontilles amb la celebració dels 50 anys del sanatori, i per això a la revista de gener de 1959 es fa un repàs cronològic als esdeveniments més destacats que van ocórrer entre el 15 de desembre de 1901, quan el pare Ferris va decidir la creació d'un sanatori després d'escoltar els laments d'un leprós abandonat a la seua sort, i el 17 de gener de 1909, quan van ingressar a Fontilles els 8 primers residents.

El 1960 apareixen nous donants, com són Asunción Beneyto (juliol), José Reig i José Sanz Pla (octubre), i també Dolores Peiró i Carmen Juan de Villarrubia (desembre).

LA TRESORERIA DE BOCAIRENT

Bocairent ja va comptar amb tresoreria pròpia en el període entre 1928 i la guerra civil, quan després d'una visita feta a Fontilles al novembre de 1928 es va decidir crear una tresoreria al poble, facilitant d'aquesta manera l'enviament d'almoines. La persona encarregada de la tresoreria era Ignacio Molina Cabanes. Al juliol de 1961 la revista “Fontilles” publica entre les seues donacions les recollides per Consuelo Esplugues, que arreplega les aportacions de 10 donants de Bocairent.

En aquell mes es va produir una nova visita des de Bocairent, expedició que va eixir publicada (foto inclosa) a la revista del mes d'octubre. També aparegueren les aportacions fetes, que ascendiren a 4.394 pts., a més d'un ninot, una jaqueta, dos llençols, 12 baietes, 12 mocadors d'home i 12 de dona. A més, Ramón Silvestre i família aportaren tres paquets de mantes (Rasilan), i el prevere Joaquín Vañó un grapat d'obres dramàtiques. Cal destacar que a la fotografia apareixen alguns homes amb guitarres i bandúrries, probablement membres de la Rondalla Bocairentina, creada l'any anterior. També destaca a la primera fila la presència del religiós bocairentí Blas Vañó Ferre “Pantorrilla”, membre de la Companyia de Jesús que havia arribat al sanatori l'any anterior i que estaria, com veurem en un capítol a banda, 17 anys al servici de Fontilles fins a la seua mort el 1977.

El juliol de 1962 apareix de nou a la revista la tresoreria de Bocairent, que estava a càrrec de Consuelo Esplugues, que com acabem de veure l'any anterior ja estava recollint les aportacions dels bocairentins:

Com veiem al llistat, continuen afegint-se nous donants, ara amb més facilitat per fer arribar les seues aportacions. Altres donants nous són Amparo Belda (agost 1961), José Mº Cabanes (gener 1963), Josefa Vicedo, Josefa Castelló i Miguel Cabanes (maig 1963),

Mariano Silvestre, Concepción Coello, Matilde Pérez, Angelina Martínez o Daniel Espinós (juny 1964).

La labor que es feia a Fontilles no només calava en particulars o en empreses. També en col·lectius del poble, com per exemple, l'Associació Unió Musical de Bocairent, que va fer un concert a benefici del sanatori de Fontilles, tal com ve reflectit a la revista del gener de 1962, aportant 960 pessetes. Dos anys després, al febrer de 1964, apareix de nou una aportació feta per la banda de música a través de Felipe Belda, aportant en eixa ocasió 1.130 pessetes. Per cert, en anys posteriors apareixen diverses aportacions de 100 pessetes fetes per Felipe Belda.

L'estiu de 1962 es fa una nova visita al sanatori, visites que durant eixos anys se celebraven anualment. La revista de l'octubre d'aquell any recull la visita, de nou acompanyada d'una fotografia, col·laborant aquella vegada amb 1.357 pessetes, a més de 3 metres de tela blanca, calcer, sabó, tabac, caramels i dos pots de bresquilles.

Al mes de juny de 1963 apareix la direcció de Consuelo Esplugues, l'encarregada de la tresoreria local. “Sra. Consuelo Esplugues Calvo, Juan de Juanes, 1”. Així es facilitava una direcció on poder fer l'enviament de diners i/o objectes. Aquell any la visita va fer-se el divendres 19 de juliol, aportant més de 4.000 pessetes, a més d'una gran quantitat d'objectes, entre d'ells 2 mantes de Lufer, 6 d'Enrique Beneyto, 55 madeixes de llana, 14 parells de calcetins, 3 saharianes, revistes i tebeos. Així apareixia recollit a la revista el mes d'octubre, i a la de desembre es recull una nova visita, sens dubte menys multitudinària, que aporta 300 pts.

TESORERIA DE BOCAIRENTE	
Recogido por doña Consuelo Esplugues	
Carmen Juan	100
Magdalena Juan	100
María Tudela	70
Consuela Esplugues	50
Ascensión Beneyto	50
Pedro Sanjuán	50
Carmen Boscá	50
José María Molina	50
Mariano Silvestre	50
Angelita Calatayud	45
Angeles Juan	40
Manuel Pérez	40
Dolores Ortiz	40
Josefa Benlloch	40
Jaime Mayor	40
Rosa Silvestre	40

La visita del 1964 es va fer el dimarts 21 de juliol, i com venia sent habitual venia reflectida a la revista del mes d'octubre, de nou acompanyada d'una fotografia de l'expedició (imatge superior).

De les aportacions fetes per la visita destaquen les 872 ptes. "*recogidas en un almuerzo*". Als llistats de donants que apareixen per les visites, o els que apareixen a la tresoreria de Bocairent, cada vegada més grans, es combinen la presència de donants habituals amb d'altres que s'incorporen de manera continuada o esporàdica, cadascun en funció de les seues possibilitats de col·laborar. En aquesta ocasió no apareixen publicades donacions en espècie després de la visita. També podem destacar que de manera gradual van baixant les aportacions fetes en l'apartat de "*Crónica de la Caridad*" al mateix temps que augmenten les aportacions en metàl·lic.

Al mes de març de 1965 apareix una nova empresa fent una aportació de mantes: Textil Mantacastilla, que aporta dues mantes de llana, mentre Ramón Silvestre n'aporta 6. Un any després Mantacastilla repeteix la seua donació, mentre que Rasilan l'augmenta a 21 mantes i 13 retalls de manta. Al juny de 1965 la tresoreria de Bocairent envia medicaments, mentre que la visita feta el 4 de juliol, el mateix dia que arriben al sanatori visites del Grau de Gandia, Onil, Castalla, L'Olleria, Altea i Burjassot, obsequien els residents amb tabac i caramels, dos *trages* de comunió, un abric de cavaller, una jaqueta, sabates, revistes, sabó, detergent i embotit. Cada visitant, en el seu nom o en nom d'altres, feia la seua aportació en funció de les seues possibilitats. A més, van deixar també 2.945 pessetes, publicant-se a la revista del mes d'octubre un llistat amb alguns dels

donants. Els mesos d'estiu eren els més animats pel que fa a les visites que rebia el sanatori, i no és difícil imaginar que els caps de setmana, sobretot els diumenges, estarien molt animats, ja que alguns visitants inclús oferien als residents obres de teatre, i d'altres, com els festers alcoians, feien una visita anual que incloïa una desfilada per Fontilles.

Cal assenyalar que durant aquests anys apareix almenys una vegada a l'any un llistat de donants sota l'epígraf de la tresoreria de Bocairent, a més de donacions particulars que van apareixent a les diferents edicions de la revista durant tot l'any.

La visita feta el 1966, en concret el diumenge 25 de setembre, va deixar al sanatori 3.055 ptes., a més de revistes, arròs, sabó, llet condensada, sabates i mantes. No falta a l'edició del mes de novembre la fotografia de l'expedició amb el bus que els va portar a Fontilles al fons. Pel que fa a les aportacions arribades de la tresoreria de Bocairent, destacarem del llistat les 550 ptes. recollides en el carrer General Sanjurjo (actual Ereta de Peña).

Jairo Vañó Reig

BIBLIOGRAFIA:

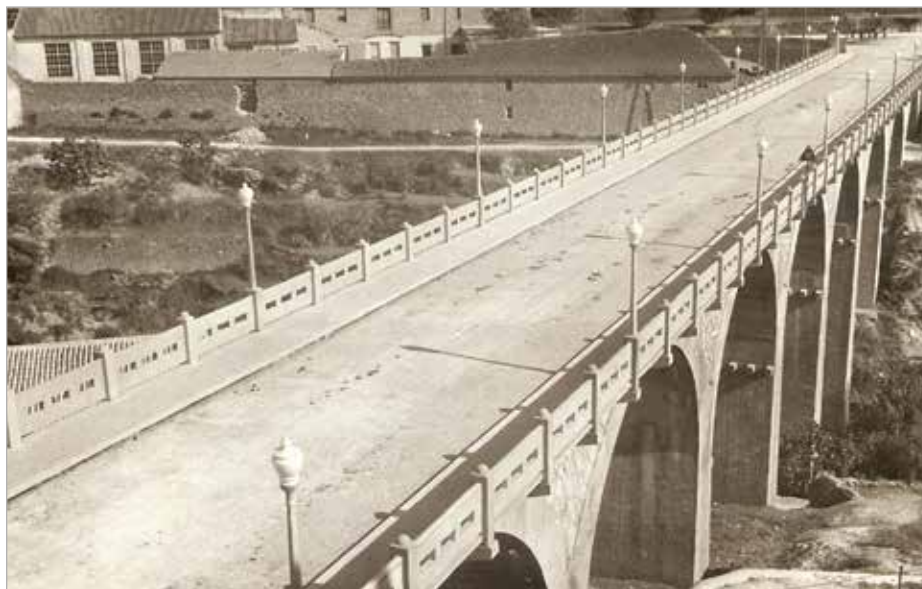
- Biblioteca Virtual de Prensa Histórica: www.prensahistorica.mcu.es
- Cervantes Virtual: www.cervantesvirtual.com/portales/fontilles_y_la_lepra_en_espana/revista_fontilles/
- Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España: www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/
- Hispana. Directorio y recolector de recursos digitales: www.hispana.mcu.es

Un projecte pendent

Nou accés a Bocairent des de la CV-81

Antecedents

L'any 1950 es va inaugurar el pont de Sant Blai, que va ser l'obra civil més important en el municipi en els anys 50. El seu objectiu era facilitar l'accés directe de vehicles i viants al nucli urbà des de la carretera comarcal C-3316, actualment CV-81. Abans de la construcció del nou pont, s'accedia a aquesta a través d'un pontó conegut com a pont de Mitja Calça, que era una obra de fàbrica de 4 m de llum formada per un arc de mig punt i cota sobre el barranc de 7 m, amb una amplària lliure de plataforma de 4 m i accessos a la mateixa de ràtios molt reduïdes i pendents que en algun tram superaven el 12%.

Pont de Sant Blai - c.1950

La longitud total del pont inclosos els accessos era d'uns 170 m amb rampa del 5% i ample total de 9 m, dels quals 6 m corresponien a la calçada i 1,50 a cadascuna de les voreres. La seua estructura estava formada per 10 arcs de mig punt de 10 m de llum, sobre piles rectangulars i estreps construïts amb formigó en massa, amb altura màxima sobre el llit del riu d'uns 22 m.

El seu emplaçament se situava pràcticament en el límit oest de la població i la seua disposició en planta facilitava les maniobres d'entrada dels vehicles al nucli urbà amb un ampli radi de gir a dretes. Per contra, el gir a esquerres, que devia ser poc important, era més reduït, però suficient per als vehicles de l'època. En el barri antic i en els seus ravals s'emplaçaven les indústries tèxtils més rellevants, a les quals s'accediria amb facilitat des del nou pont a través del carrer Calvo Sotelo, actualment Diputat Joaquín Castelló.

El nou accés va quedar integrat en la Xarxa de Camins Veïnals de la Diputació de València amb la denominació VV-2032 de Bocairent a l'Estació del Ferrocarril fins a l'any 1988, en què es va iniciar l'expedient de cessió a l'Ajuntament de Bocairent per considerar-la com un viari de caràcter urbà.

No obstant això, en anys posteriors es va produir una important expansió del nucli urbà cap als nous eixamples situats a l'oest de la població, articulats entorn de dos nous viaris principals com són els carrers Sant Joan de Ribera i Lepanto, en els quals es van emplaçar noves instal·lacions industrials fins a la dècada dels 90. Com a conseqüència, es va produir un notable increment del flux de vehicles amb destinació als nous eixamples de la població, amb una aflluència creixent de vehicles industrials, fins a arribar en l'actualitat a donar pas a grans transports articulats, per als quals el radi de gir a esquerres al final del pont resulta insuficient, de manera que han d'ocupar el carril contrari de la calçada. Així mateix, en aquesta trajectòria d'accés a les zones industrials es troben girs en angle recte com és el cas de la confluència dels viaris citats, que obliguen els vehicles industrials a realitzar complicades i perilloses maniobres.

D'altra banda, el pont de Sant Blai constitueix l'únic accés a la població practicable per a tota classe de vehicles i, en cas de ser necessaris talls de trànsit parcials o totals per obres de manteniment o actes públics, l'accés resulta molt difícil o impossible per a vehicles pesants.

Per tot això, diverses corporacions locals van anar fent-se eco del sentir general de la població sobre la necessitat de construir un nou accés que complementara l'actual, però va ser durant la legislatura dels anys 1995-1999 presidida per Juan Bta. Sanchis Ferrer quan es va decidir fer un pas endavant plantejant aquestes necessitats a la Diputació Provincial, ja que l'envergadura de les obres excedia les possibilitats tècniques i econòmiques de l'Ajuntament. La Diputació, presidida per Manuel Tarancón Fandos, va acollir favorablement aquesta petició i va cursar les ordres oportunes a la Secció de Vies i Obres Provincials per tal que iniciara els estudis tècnics i econòmics pertinents.

Estudi d'alternatives

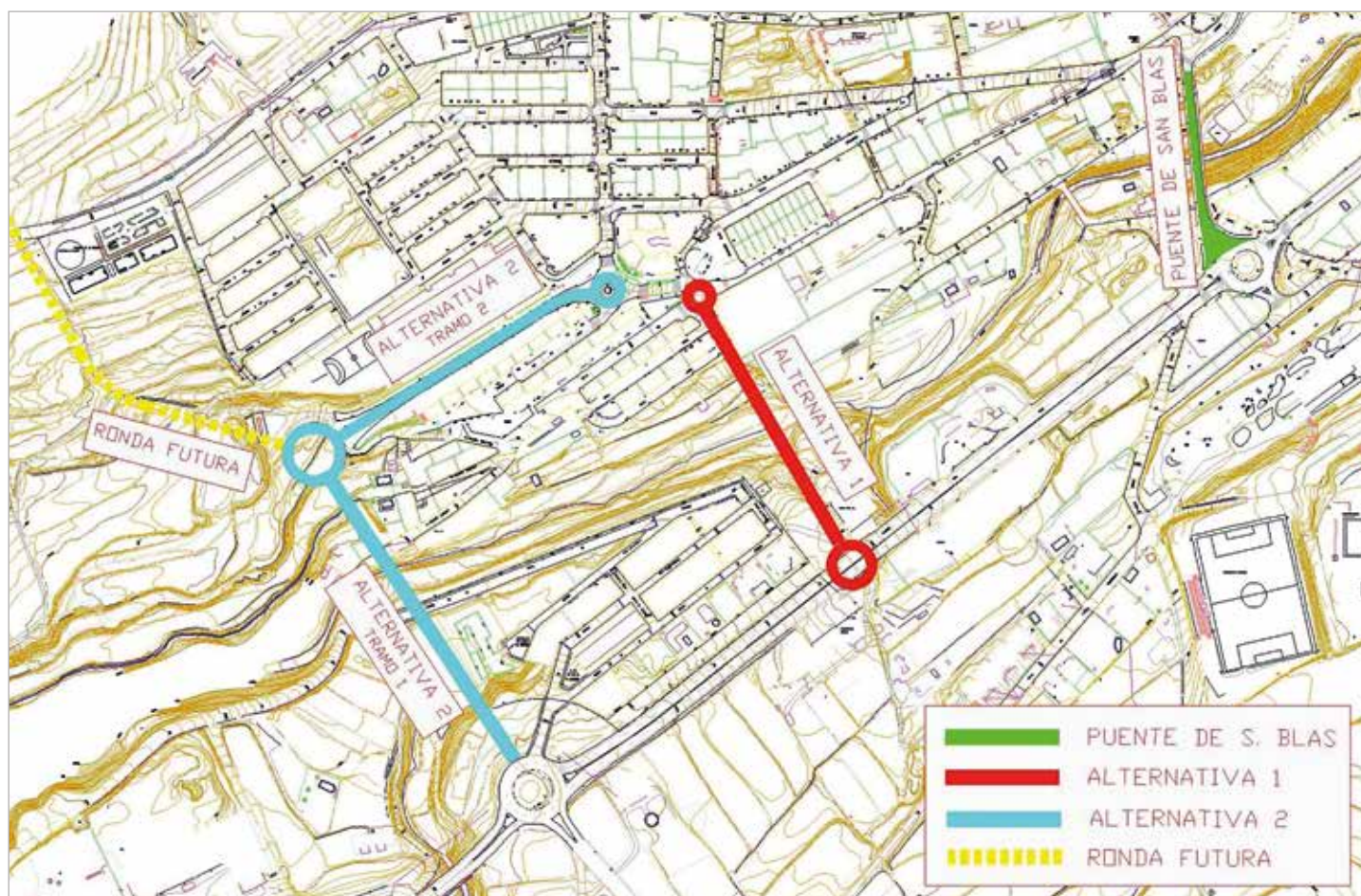
En compliment de les instruccions rebudes, l'enginyer director de Vies i Obres, Francisco Selma Mendoza, va enviar a la població dos tècnics de la Secció, José V. Pedrola Cubells i l'autor d'aquest treball, amb l'objectiu de realitzar les oportunes comprovacions i presa de dades sobre el terreny, i així plantejar un estudi d'alternatives amb valoració estimada d'aquestes.

Com a resultat d'aquesta visita es van plantejar dues alternatives per al nou accés. La primera consistia a emplaçar-lo prenent com a punt d'origen l'actual CV-81 en les proximitats de l'estació de servei i, com a final, la intersecció dels carrers Pío XII, Sant Joan

de Ribera i Juan Beneyto, al costat de l'antiga fàbrica d'Enrique Beneyto i Cia. La longitud total de l'accés seria d'uns 210 m i l'estructura del pont, amb una longitud aproximada de 140 m, estaria formada per estreps, pilars i llindes de formigó armat executats in situ i tauler format per bigues prefabricades pretesades i llosa de formigó armat. L'amplària total de plataforma seria de 14 m amb calçada de 7 m, vorals de 0,50 m i voreres de 3 d'ample cadascuna. La rampa mitjana del tram seria de l'1,95% i la cota màxima del pont sobre el llit del riu Clariano seria d'uns 15 m.

No obstant això, es feia constar que aquesta solució presentava alguns problemes de connexió en tots dos extrems. En el corresponent a la CV-81 caldria dissenyar una nova intersecció tipus T o glorieta, poc aconsellable per la proximitat de les dues gloriets existents en el pont de Sant Blai i al costat de la finca del Regadiu. En el marge oposat l'espai disponible en la zona d'intersecció dels carrers citats era molt limitat, de manera que dificultava el disseny de qualsevol tipologia d'intersecció. El cost estimat per a aquesta alternativa seria d'uns 535 milions de pessetes, equivalents a poc més de 3,20 milions d'euros.

En la segona alternativa proposada, el nou accés tenia el seu origen en la CV-81, glorieta del Regadiu, i estaria format per un primer tram recte de 290 m de longitud, que finalitzava en una nova glorieta a emplaçar pròxima al final del carrer Rei En Jaume i a l'Institut de Secundària; i un segon tram de 240 m de longi-

Estudi d'alternatives

tud que connectaria aquesta glorieta amb l'avinguda Sant Joan de Ribera mitjançant una miniglorieta.

En aquest primer tram s'emplaçaria un pont amb una longitud estimada de 160 m, l'estructura del qual estaria formada per piles i estreps de formigó armat executats in situ i tauler format amb bigues prefabricades pretesades i llosa de formigó armat. L'ample total de plataforma seria l'indicat per a l'alternativa 1 i el pendent mitjà del tram seria de l'1,00% amb cota màxima del pont sobre el llit del riu Clariano d'uns 21 m.

El segon tram inclouria l'obertura i urbanització d'un nou carrer per a l'accés a la població emplaçada entre l'Institut i les façanes posteriors del carrer Rei En Jaume, amb un ample de calçada de 8 m i voreres d'ample variable entre 3 i 5 m. El cost estimat per a aquesta alternativa seria de 850 milions de pessetes, equivalents a poc més de 5,10 milions d'euros.

Tot i tindre un cost superior, aquesta segona alternativa era una solució més aprofitable en un futur tant pel seu emplaçament que facilitaria una millor connexió amb la CV-81 i amb el Polígon Industrial del Regadiu, com amb les futures zones d'eixample de la població. D'altra banda, permetria en fases posteriors construir un viari de ronda a l'oest de l'eixample urbà, així com la seua continuació fins a la zona industrial mitjançant un viari que s'emplaçaria per la zona posterior al mas de la Derrota. Plantejades aquestes dues alternatives i analitzades pels responsables tècnics i polítics de la Diputació, es va considerar com a millor opció la segona.

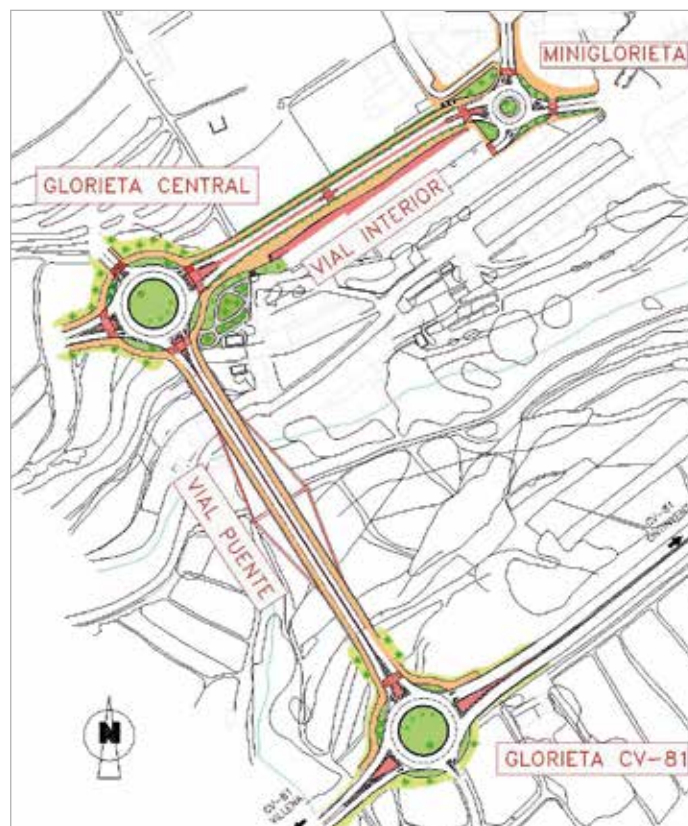
D'altra banda, els responsables polítics de la Corporació feien constar que l'estructura del pont s'hauria de projectar com una obra singular que constituïra una fita en les obres públiques del municipi, com 50 anys abans ho havia estat el pont de Sant Blai.

Projecte de construcció del nou accés

La redacció del projecte de construcció va ser adjudicada a les empreses consultores I.V.- Ingenieros Consultores S.A. i Carlos Fernández Casado S.L., mitjançant concurs d'assistència tècnica convocat a aquest efecte, segons contracte signat al juliol de 1997. El projecte va ser aprovat per la corporació a l'octubre de 1998.

Com ja hem indicat, es prendria com a base l'alternativa 2. La direcció del projecte es realitzaria pels tècnics de la Diputació.

L'obra inclouria la construcció d'un primer vial designat com a Vial Pont amb origen en la glorieta de la carretera CV-81, situada en les proximitats de la finca El Regadiu, amb una longitud de 294 m i un traçat en planta pràcticament perpendicular a la carretera autonòmica i final en glorieta denominada Glorieta

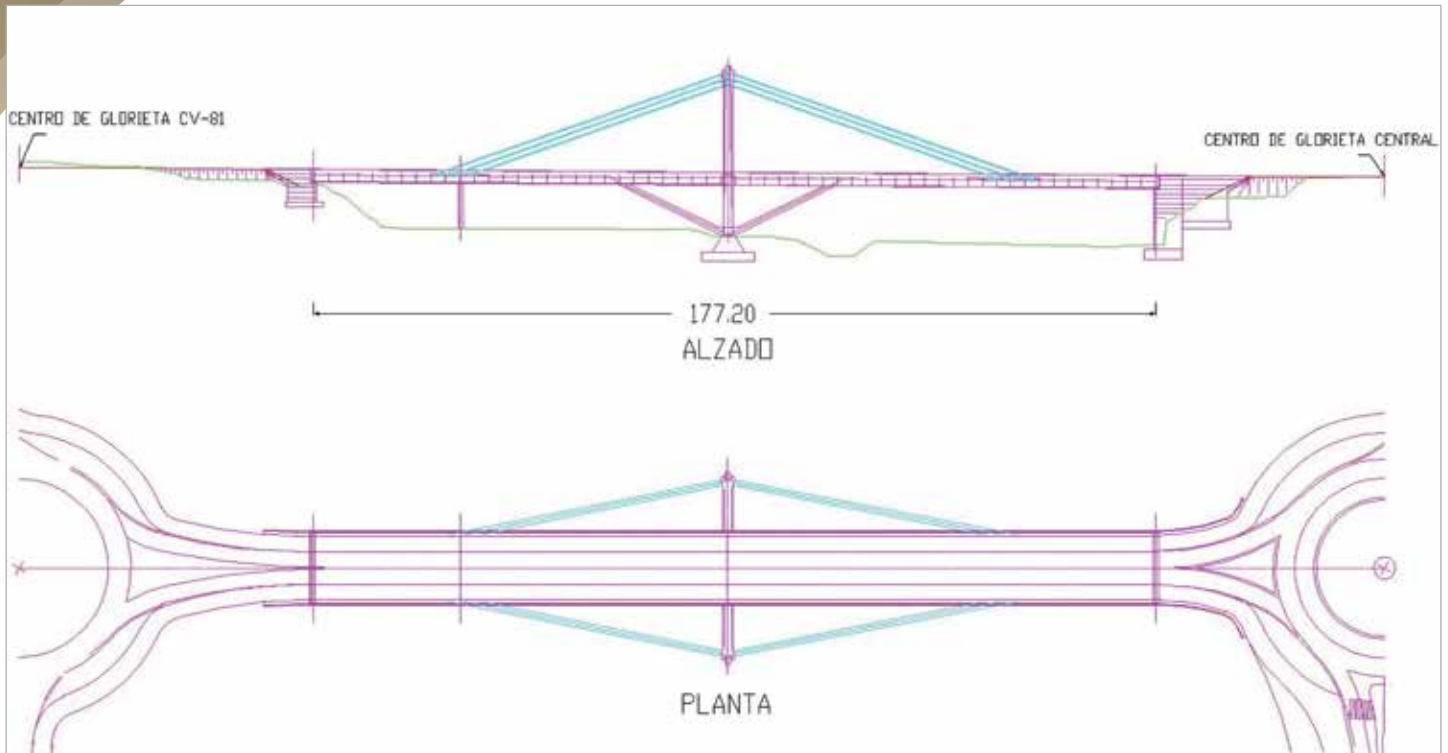
Planta general

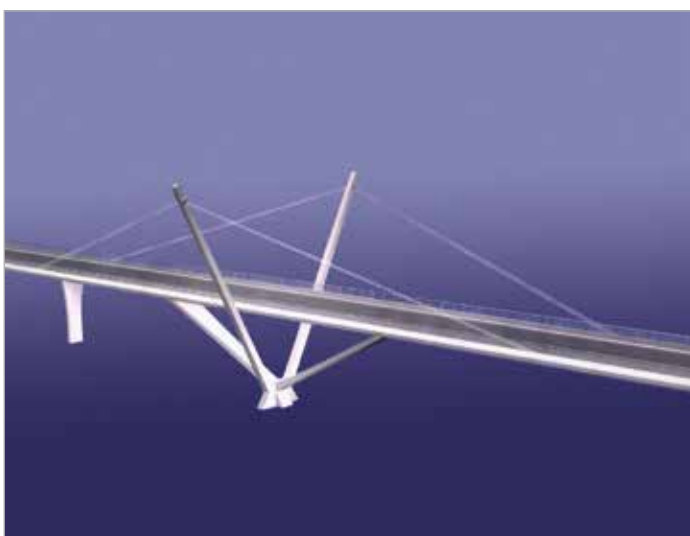
Central. També hi hauria un segon vial perpendicular a l'anterior, designat com a Vial Interior de longitud 239 m amb final en una miniglorieta a emplaçar en la seua confluència amb l'avinguda Sant Joan de Ribera. En el viari designat com a Vial Pont s'emplaçaria l'obra de fàbrica a projectar per a salvar el tàlveg del riu Clariano.

Amb l'objectiu de complir amb la condició imposada de dissenyar el pont com una obra singular, les empreses consultores van proposar com a autor de l'estructura a l'enginyer Javier Manterola, que era catedràtic de l'Escola de Camins de Madrid i comptava en el seu haver amb el disseny de nombrosos ponts en tota Espanya i la labor de la qual va ser reconeguda l'any 2001 amb el Premi Nacional d'Enginyeria Civil. El citat enginyer, juntament amb els tècnics provincials i de l'empresa consultora, es va desplaçar al lloc d'emplaçament del pont per a poder realitzar les observacions de camp prèvies a l'elecció de la seua tipologia estructural.

Després d'analitzar tres diferents tipologies per a l'estructura, ben executades in situ o amb elements prefabricats, es va optar per la solució de dissenyar un pont atirantat amb un suport principal sobre el qual s'articulen els tirants i una pila secundària, per considerar-la una solució estructural d'avantguarda, alt valor estètic, facilitat de muntatge i bona relació qualitat-preu.

La longitud del pont seria de 177 m i l'ample total del tauler de 14 m amb calçada de 7 m i voreres de 3,50 m cadascuna.

Planta i alçat del pont

Alçat virtual des d'aigües avall

Perspectiva virtual del pont

El projecte es va redactar amb data juliol de 1988 i el seu pressupost total era de 948.275.978 de pessetes, equivalents aproximadament a 5,70 milions d'euros dels quals 3,60 milions correspondrien al pont i la resta als accessos i obres complementàries.

El vial d'accés entre la glorieta central i la miniglorieta de Sant Joan de Ribera es dissenyaria amb l'aspecte d'una travessia urbana de disseny molt cuidat per constituir una porta d'entrada a la població. Estaria formada per dos carrils laterals de 3,40 m d'amplària amb mitjana central franquejable d'adoquí roig d'1,20 m i voreres d'ample variable entre 4 i 7,50 m.

Obra executada

El gener de 1999 el principal valedor polític d'aquest projecte per part de la Diputació, que era el president Manuel Tarancón, va ser nomenat conseller d'Educació, Cultura i Ciència i substituït durant un període aproximat d'un any per José R. Díez Cuquerella. A continuació, va ser nomenat president Fernando M. Giner Giner, que va exercir el càrrec fins a l'any 2007. Els nous dirigents van estimar que aquesta inversió era massa elevada per a un sol municipi i van plantejar la modificació del projecte en la part relativa al pont, substituïnt l'estructura singular projectada per un pont més convencional que permetera un cost final més reduït de l'obra.

Miniglorieta

Posteriorment, es van signar diversos acords de col·laboració amb la Generalitat a fi d'escometre algunes obres importants que la Diputació, pel seu elevat cost, no podia realitzar amb els seus propis recursos. En un d'aquests acords es va incloure el nou pont desglossat del projecte inicial, de manera que la Diputació executaria les obres del Vial Interior, la Conselleria d'Obres Públiques Urbanisme i Transports el pont pròpiament dit i la Conselleria de Cultura el mur al costat de l'Institut de Secundària.

La Diputació va executar la Fase I de les obres consistent en l'obertura i urbanització del Vial Interior i la Miniglorieta, d'acord amb el projecte desglossat redactat amb data juny de 2002, l'import del qual ascendia aproximadament a 1 milió d'euros. Les obres van finalitzar amb data juliol de 2004.

Vial interior

Per raons que desconeixem amb exactitud, però que suposem que es van deure a dificultats econòmiques, la Generalitat no va realitzar la part corresponent al pont, de manera que va quedar l'obra incompleta i l'accés construït sense la funció d'entrada a la població que se li assignava en el projecte primitiu.

Conclusions

En l'actualitat, com ja hem indicat, estan executades les obres corresponents al denominat Vial Interior, que consisteixen en l'obertura i urbanització del carrer d'accés des de la Glorieta Central fins a la Miniglorieta de l'avinguda Sant Joan de Ribera. Aquestes obres no compleixen la funció per a la qual van ser dissenyades i s'utilitzen principalment com a aparcament de vehicles particulars.

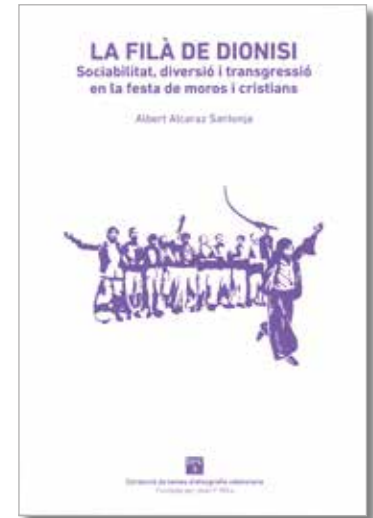
Es necessitaria un nou impuls polític que atenguera el sentir general de la població, que és disposar d'un accés alternatiu al pont de Sant Blai, la necessitat del qual es fa evident cada vegada que per actuacions de conservació en el mateix pont o en viaris pròxims, o bé a causa d'actes públics, és necessari el tall o la limitació parcial del trànsit pel pont de Sant Blai.

Seria convenient reprendre el tema des d'on va quedar en suspens, és a dir la construcció del nou pont finançat per les administracions involucrades, com són la Diputació i la Generalitat Valenciana. No obstant això, si per raons tècniques o econòmiques no fora possible en l'actualitat acabar la solució tal com està projectada, hauria d'estudiar-se el nou emplaçament d'un pont sobre el riu Clariano, que connectara la CV-81 amb el vial actualment construït.

Juan A. Piedra Alcaraz

Albert Alcaraz Santonja: “La filà de Dionisi. Sociabilitat, diversió i transgressió en la festa de moros i cristians”

Diputació de València, 2022, 370pp*

L'estudi que ens ocupa, fruit de la tesi doctoral defensada per l'autor el 2019, exposa sistemàticament els elements configuradors de la festa de moros i cristians. Uns elements que podem agrupar en interns, propis de la festa, i externs –aspectes condicionats històricament. Tots dos marcs ajuden a definir un tipus de festa a partir de les característiques que la defineixen: la relació entre allò col·lectiu i allò individual, el “ludisme omnipresent” –manllevant l'expressió encunyada per Antoni Ariño, i explicada per l'autor (p.300)– i una dinàmica transgressora –d'abast limitat– com a vivència d'alliberament de limitacions socials a l'ús a través de l'efecte sublimador del moment festiu.

Els elements configuradors –interns– de la geografia morocristiana, segons Alcaraz Santonja, són definits a través de llur historicitat o al fet de la identificació amb els orígens medievals de la festa. Uns orígens establerts per a gaudi de la noblesa en una època de violències feudals, passant per l'etapa de transició moderna marcada pel reformisme borbònic fins a arribar a la idea de festa nova durant l'emergència de la burgesia tèxtil alcoiana del vuitcents, canvi sociològic que fa que 'Moros i cristians' serveixi, com precisa l'autor, com a factor de singularitat –d'identitat social de grup– davant la resta de classes socials. No tan sols, doncs, cal acudir a Simmel a l'hora d'explicar la sociabilitat; Thorstein Veblen també és útil pel que fa a definir la festa com a element de lleure i distinció d'estatus social. En qualsevol cas, la contemporaneïtat anuncia l'obertura de la festa al conjunt de la societat com a senyal de l'evolució de la festa tradicional a la concepció de festa de planta moderna. Amb tot, i com considera algun testimoni oral del treball de camp de la tesi, no necessàriament aquesta obertura assegura un relleu generacional de cara a assegurar la continuïtat en la participació de l'esdeveniment festiu (p.96). Una dada no imputable únicament a la celebració festiva, sinó que es tracta d'una opinió extensiva a d'altres qüestions culturals.

Alcaraz, sota un cert marc històric, va escandint l'evolució de Moros i Cristians a través de la introducció de nous quadres representatius tenint en compte les modalitats de concepció de la mani-

festació festiva viscuda a les viles de les comarques meridionals valencianes: del predomini de noves fil·laes (p. 172-173) al rengle dels cristians i del moro. Es tracta d'un fenomen evolutiu produït a la majoria dels pobles compresos entre l'Alcoià i la regió del Vinalopó com palesa, d'altra banda, la implantació del moment de l'entrada de moros i cristians, la qual s'estén arreu del País i abasta regions del sud-est espanyol. La identitat local serà un factor primordial a tenir en compte per a comprendre el perquè de les variables de festa a cada localitat esdevenint, potser, una festa de festes.

Amb tot, el canemàs associatiu entorn de la festa és essencial car basteix la 'infraestructura' de tots els actes: de tot el ritual. Així, Alcaraz efectua una distinció ben clarificadora pel que fa a la variable 'dedicació a la festa'. Qui *la pensa i l'organitza* en el decurs de l'any ('fester') i qui la viu tan sols en la circumstància en què es produeix ('festiu') (p.99). Sembla, doncs, que el pes específic de l'esdeveniment recaigui en el casal –com en les falles hi ha un casal faller. Caldrà, potser, tal vegada, posar més atenció en la dinàmica dels casals en recerques posteriors atès que possiblement tinguin un pes específic en la concepció d'elements de la festa. Els masets de la Festa de Moros i Cristians són ideològicament “neutres”? Tenen alguna adscripció identitària determinada? O són espais de sociabilitat motivats estrictament per la festa? La sociabilitat com a estatus de la dinàmica associativa ha de ser pensada segons paràmetres extrafestius? Allò lúdic, allò “dionisiac” recolza en referents civils, de pertinença concrets, o són, tan sols un efecte més de la globalització de mercat capitalista? Volem assenyalar, amb aquests interrogants, que la dimensió lúdica deu recolzar en alguns fonaments externs a allò estrictament festiu. No en va, sociòlegs com Damià Mollà demanava contextualitzar la Festa de Moros i Cristians per mitjà de la comparació –en termes de concepció i pertinença nacionals– entre la modalitat festiva morocristiana desenvolupada en un espai econòmic amb mentalitat industrialista i una festa com les falles celebrada en una regió agromercantilista. Mollà volia esbrinar la relació entre festa i fet nacional, una relació que

(*) Agraeixo a Josep Villarrubia les apreciacions aportades a l'hora d'elaborar aquest text.

pot passar desapercebuda, però que és susceptible de subjaure en la comunitat festera.

La historicitat, condicionant intern-extern, no deixa, però, d'amarar l'orientació de la festa secularment. D'aquest fet, Alcaraz en dóna compte i situa en franges històriques determinades el tarannà predominant religiós, polític i estrictament lúdic de la festa.

La variable històrica esdevé un factor explicatiu que ha perdurat fins al present, malgrat la concepció lúdica destacada com a esdeveniment. Les filaes o comparses i l'acte d'entrada a la vila dels moros i cristians no deixen de transmetre una dualitat de cultures i de creences que són a la base de la identitat històrica dels valencians, com estableixen a Bocairent en la representació de les ambaixades¹. Així, la fixació de la historicitat de la festa a través de l'historicisme –interferència explicativa de la Corona de Castella i de l'estat liberal espanyol del vuitcents– ha legitimat ideològicament, que és tant com dir políticament –identitàriament–, el caràcter i tarannà d'una festa: rememoració dels moros o de la invasió turca; dualitat religiosa –principi del bé (cristianisme), principi del mal (mahometisme). Així, Alcaraz concreta l'orientació del pas de la festa dels alardos, segons en sigui predominant una concepció militar –amb el pes de les milícies, com a exèrcit local (ss. XVI-XVIII/XIX)–, al pas d'una de religiosa (S: XVI-S.XXI). Una evolució, val a dir-ho, dins l'al·lusió a la centralitat del patró local com a aglutinant de la marxa festiva i lúdica (s. XVIII-XXI) (p. 85).

Dins el factor religiós, i entre l'època moderna i la contemporània –per exemple, en la concepció franquista de la festa–, és quan l'"invasor" (moro o turc, segons etapa) resta connotat per unes valoracions religioses i polítiques que incideixen de ple en la conversió d'una manifestació festiva en un component de la personalitat imperial i nacional: com a element de vertebració indentitària en clau territorial castellanoespanyola d'una festivitat originada en un altre àmbit, antic Regne o País. Es tracta d'una apreciació de Vañó Silvestre, citada per Alcaraz (p.95). Hauríem de perdre de vista una certa instrumentalització política en allò que només sembla "lúdic"?

L'orientació ideològica que pugui tenir la festa, com a factor extrafestiu –com ho han estat les falles–, a causa de la "lectura" que en fa l'aparat ideològic de l'estat (espanyol), lectura complementada, quan ha calgut, amb el criteri de la classe dominant local ¿hauria de ser ponderada a fi de delimitar el condicionant civil extern de 'Moros i Cristians'? Un condicionant que potser hauria de ser esbrinat en

noves recerques plantejades al llarg de tot el segle XX? Amb tot, tampoc cal no sobredimensionar el factor extrafestiu, atès que, com reconeix l'autor, les denominacions de les filaes o comparses no han depès totalment de la càrrega historicista, sinó que allò que ha predominat és el criteri de l'ús lúdic del lleure (p. 181). L'historicisme, amb tot, hi té una dimensió, en la festa (p. 182), com es palesa en el nom de les comparses vuitcentistes algunes de les quals foren nomenades segons fets històrics esdevinguts (p. 182). Sembla, però, que a partir dels anys quaranta n'existiria una progressiva neutralització arribant fins el present (p. 205).

A banda de factors culturals i socials, Alcaraz introdueix la seqüència de la festa dins el comportament dels cicles econòmics. Segons l'autor existiren tres conjuntures en què la festa de moros i cristians conegueren una etapa d'expansió: la fi del vuitcents (1882-1892), l'interludi de la Primera Gran Guerra i l'etapa dels *Planes de desarrollo* tardofranquista entre 1964. i 1973. El marc econòmic –brúixola analítica– que incidí favorablement en l'exportació de producte agrari –el vi– al Vinalopó, la política de substitució d'importacions en el primer període bèl·lic europeu i la fi de l'autarquia franquista. Com incidiren, però, les conjuntures esmentades en la modelització de la festa? Influxen en canvis de concepció interna? Existí correlació entre les fases econòmiques expansives i, per exemple, la proporcionalitat de les filaes mores o cristianes (p. 246)?

La recerca d'Albert Alcaraz, gràcies a la seva capacitat d'exposició de conjunt, ha sabut explicar, amb claredat i voluntat de síntesi, l'evolució històrica i la irradiació territorial de la festa de Moros i Cristians, la relació entre factors interns i externs sociofestius a què al·ludíem i, a més, ha introduït elements de debat que haurien de ser d'interès. D'una banda, la contribució d'una festa nuclear sudvalenciana en l'articulació territorial del País Valencià des d'un referent que incideix en la configuració dels elements d'identificació civil col·lectiva compresos en la valencianitat –i.e: consciència lingüística i patrimonial, contravinguda en alguna activitat de la festa de moros i cristians², psicologia col·lectiva, adscripció territorial, consciència històrica. De l'altra, el pas de l'historicisme a la solidaritat de grup com a metàfora civil de capacitat d'avenç dels valencians³.

Més enllà del tipisme folklòric i de la manifestació lúdica, la xarxa associativa festiva demana reflexió pel que fa a pensar significats i orientacions que superen l'aparença.

Xavier Ferré Trill

1 Vicent Satorres Calabuig: *Ambaixades del dia de Moros i cristians*, València, 2010, 37pp.

2 Vicent Badia Marin, cappare de les Assemblees dels Cronistes del Regne, valencianista d'unitat d'acció escrivia una carta al director al diari *Levante* del 15-II-1984, p. 18, "Moros i cristians de Bocairent". Hi mostrava la seva indignació quan el parlament del rei moro a la festa de Moros i Cristians de Bocairent celebrada el febrer de 1984 fou en castellà. Badia demanava reconsideració i replegament d'actituds davant el fet. Qui fou la mà dreta del mecenes valencianista Nicolau Primitiu recordava que aquesta festa pertanyia "a la nostra intimitat creadora", i que com a "patrimoni inalienable del poble valencià" era una "oportunitat de proporcions immenses per a fer poble, per a construir la pàtria valenciana sobre la pròpia llengua dels valencians". La llengua era fonamental perquè, segons Vicent Badia, era "tot allò que ens resta de la nostra perduda personalitat."

3 Dues aportacions que fan referència als debats esmentats són les d'Hèctor Càmaro –"La festa al sud: una font de valencianitat"– i d'Albert Alcaraz –"De les proclames patriòtiques al muscle amb muscle. L'aportació simbòlica de la festa de moros i cristians"–, *Saó*, 495, octubre de 2023, pp. 31-35 i 35-39.